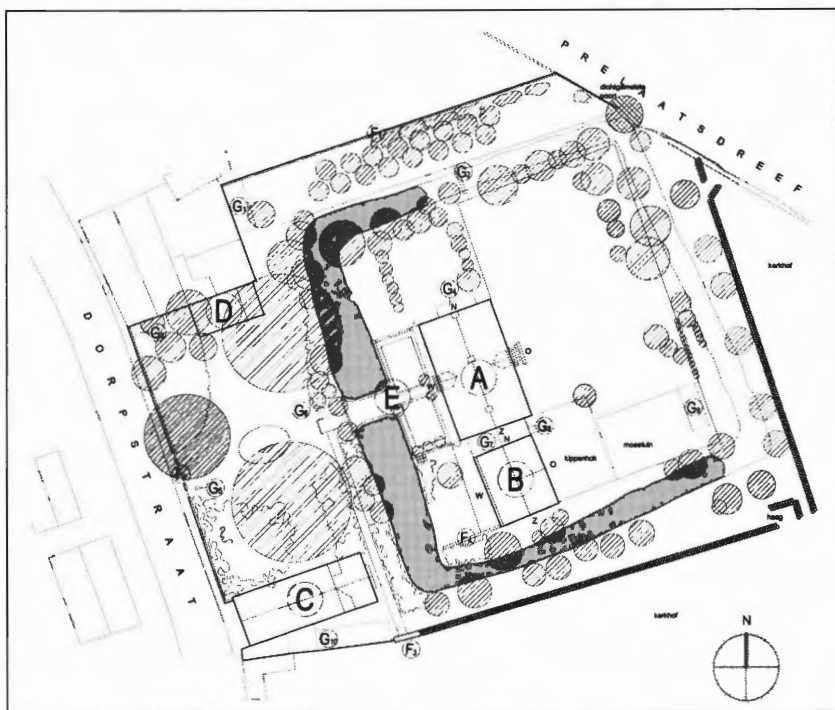

DE PASTORIEWONINGEN VAN DE SINT-NIKLAASPAROCHIE IN ZWIJNAARDE

Katrijn Depuydt

In dit artikel wordt de bouwgeschiedenis van de pastoriewoningen van de Sint-Niklaasparochie in Zwijnaarde geschetst, van aan het ontstaan tot in de twintigste eeuw, aan de hand van historische, iconografische, cartografische en archivalische bronnen en een onderzoek in situ. Uit de studie blijkt dat beide pastoriewoningen in deze parochie een grote historische en kunsthistorische waarde bezitten. Ze hebben zowel een belangrijke sociaal-culturele waarde als een voorname herkenningfunctie in de dorpsstructuur van Zwijnaarde. Met het oog op een eventuele herbestemming van deze gebouwen wordt de uitgebreide geschiedenis van de site (met nadruk op de periode 1600-2000) in dit artikel gereconstrueerd. De pastorale site van de gemeente Zwijnaarde (ten zuiden van Gent) wordt in het oosten begrensd door de dreef naar het kasteel van Zwijnaarde. In het zuiden liggen de kerk en het kerkhof en in het westen ligt de

Afbeelding 1: Overzicht van de pastorale site van Zwijnaarde.

Legende: (A) achttiende-eeuwse pastorie, (B) oude pastorie, (C) zondagsschool, (D) garageboxen, (E) brug over de omwalling (Plan: Herwig Beyaert).

Dorpstraat. De site is opmerkelijk aangezien er zowel een oude als een achttiende-eeuwse pastorie aanwezig zijn. Aan de achterzijde van beide gebouwen ligt een grote tuin. Dit geheel ligt binnen een vierkante omwalling en is aan de hand van een brug aan de westzijde bereikbaar vanaf een voorhof. Op dit voorhof staan in het noorden vier garageboxen. In het zuiden bevinden zich de oorspronkelijke zondagsschool, het gevang en een elektriciteitscabine. De volledige site is ommuurd met een ingang aan de Dorpstraat.

1. Van de tweede helft van de veertiende eeuw tot en met de restauratiewerkzaamheden in 1656

De oude pastorie heeft een geschiedenis die vermoedelijk teruggaat tot de tweede helft van de veertiende eeuw. In deze periode, tot 1559, behoorde de pachorie tot het oude bisdom Doornik. Twee verschillende bronnen, te dateren in 1640 en 1720, getuigen van het bestaan van een missaal uit april 1350 waarin verwezen wordt naar de oude pastorie. Het eerste document, te dateren in 1640 vermeldt dat de pastoor een stuk grond van twee morgens groot (= 533 roeden of 7917,61 m²) zou hebben ontvangen, op last van twee diensten in de week. Op dat stuk grond werd, volgens dit document, het priesterhuis gebouwd:

‘Octobris 1642 [...]. In quodam antiquo missali invenitur quaedam antiqua fundatio duorum iugerum terrae, quae relicta fuere pastoratui cum onere duarum missarum per hebdomadam et in illis est fabricata domus pastoralis’.¹

Oktober 1642 [...]. In een oud missaal vond men een oude schenking van twee morgens grond, die aan het priesterschap overgelaten was op last van twee diensten per week, en op die grond werd het priesterhuis gebouwd.

In een beschrijving van de eigendommen van de pastorie in 1720, wordt eveneens verwezen naar een oud missaal, gedateerd in april 1350. Hierin zou staan geschreven dat de pastorie belast is met een wekelijkse requiemmis met twee oraties ter ere van Willem Uytdehove (waarschijnlijk een telg van het Gentse patriciërs geslacht van de familie ‘Utenhove’). Hij zou het ‘priesteragie goet’ aan de pastoor hebben geschonken:

‘Item dat de cure belast is met eene wekelijkke misse van requiem met twee oratien gefondeert bij heer Willem Uytdehove den welcken daer vooren heeft gegeven het priesteragie goet (...) synde geschreven in den auden parquemijnen missael in tjaer 1350 de eesten dagh van april als wanneer dat dese fondatie is geschiet tot lavenisse van syne ende syne vriendens zielen’.²

¹ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623 – 1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976, pp. 335

² GENT, Rijksarchief Gent (RAG), nr. 004/4ZWI, nr. 21: Specificatie (1720).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Uit beide citaten blijkt dat er in een missaal van april 1350 geschreven staat dat er een stuk grond van twee morgens groot aan de pastoor geschonken werd door Willem Uytendhove, in ruil voor een wekelijkse requiemmis met twee oraties. Op deze grond werd het priesterhuis gebouwd. Dit kan vermoedelijk betekenen dat er een eerste pastorie gebouwd werd in de loop van de tweede helft van de veertiende eeuw. Het is echter moeilijk deze informatie na te gaan aangezien het missaal waarover sprake is in beide citaten niet werd teruggevonden. Dit komt enerzijds doordat de archieven van het oude bisdom Doornik verloren zijn gegaan tijdens de Tweede Wereldoorlog.³ Anderzijds zijn de archieven van de Sint-Pietersabdij te Gent, de tiendenheffer van de parochie Zwijnaarde vanaf 1345, over deze periode ontoereikend.

Vanaf 1559 behoort de parochie Zwijnaarde bij het bisdom Gent. In een opsomming van de beneficiën van dit bisdom staat Zwijnaarde ingeschreven bij het dekenaat Deinze met een beneficie van vijftien stuivers.⁴ Eerste specifieke vermeldingen van de pastorie van Zwijnaarde werden gevonden op datum van 1614. In twee archiefdocumenten staat geschreven dat de pastorie goed hersteld werd:

'Habet presbyterium bene reparatum'.⁵

Er is een goed herstelde pastorij.

'Domus pastoralis est bene reparata'.⁶

Het priesterhuis is goed hersteld.

Deze vermeldingen kunnen worden gekaderd in de periode van herstel na de vele troebelen in de zestiende eeuw. De beeldenstorm van 1566 heeft namelijk in Gent en in diverse andere steden van het bisdom Gent veel schade toegebracht, zoals de plundering van de Onze-Lieve-Vrouwekerk bij de Sint-Pietersabdij in augustus 1566. De daaropvolgende dagen werd ook het platteland rond Gent, Deinze, Oudenaarde, Ronse en omgeving geplunderd.⁷ Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat ook Zwijnaarde onder deze plunderingen geleden heeft, gezien de nabije ligging van dit dorp bij de stad Gent. Nog in de zestiende eeuw, meerbepaald in 1578, bij de gewapende opstand van de geuzen in Gent en omstreken, werd het kasteel van de abten van de Sint-Pietersabdij in Zwijnaarde geplunderd. Dit kasteel ligt vlakbij de pastoriesite. De Potter en Broeckeaert vermelden nog andere aanvallen op de gemeente Zwijnaarde:

³ Telefonisch gesprek met dhr. Ludo Collin, bisdom Gent.

⁴ GENT, RAG, nr. 20, nr. B134, (1612), fol. 134v.

⁵ GENT, RAG, nr. 20, nr. B134, (1612), fol. 97r.

⁶ GENT, RAG, nr. 20, nr. B61bis (1614).

⁷ J. DECAVELE, 'Het Calvinistische Gent (1577 – 1584)', in: M. CLOET, *Het bisdom Gent (1559 – 1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 47.

‘Korts daarop kwam eene ruitersbende zich in het dorp vestigen, bedreef er, zooals overal te dier tijde, de stoutmoedigste aanslagen tegen de vrijheid en den eigendom der burgers, en dreef het grootste deel van deze op de vlucht. Eerst den 6 Mei 1580, toen de soldaten vertrokken waren, dorsten de arme boeren het wagen met hunne huisraad en vee naar hunne haardsteden terug te keeren. Het land was echter nog in te hevige opschudding, en de beweging der heen- en wedertrekkende legers nog te menigvuldig, dan dat de bewoners des platten lands zich ongestoord aan hunnen arbeid konden overgeven. Den 24 October des zelfden jaars stak de vijand eene hofstede in Zwijnaarde in brand, en op den 19 Mei volgende vielen de Malcontenten in het dorp, zich niet alleen veroorloovende alles aan te slaan wat de boeren ter markt stuurden, en zich van hunne paarden meester maken, maar bovendien trachtende verscheidene personen gevangen te nemen, en het bestaande eenen weerloozen ouderling ten schandelijkste te mishandelen’.⁸

In de daaropvolgende jaren wordt de pastorie in de decanale visitatieverslagen niet vermeld.⁹ Dit kan wijzen op een periode van relatieve rust tijdens het Twaalfjarige Bestand tot 1621. In 1623 wordt vermeld dat de pastoor een eigen huis bezit waarin hij woont:

‘Ego tamquam pastor habeo domum propriam quam inhabito’.¹⁰

Ik heb als pastoor een eigen huis waarin ik woon.

Op 2 juni 1626 bezocht bisschop Triest Zwijnaarde voor een eerste maal. In zijn visitatieverslag omschrijft hij de pastorie als een aangenaam gebouw, gelegen naast de kerk en omgeven door water. De pastoor woont er samen met zijn zus:

‘Habitat in presbyterio vicino ecclesiae amoeno et aqua circumdato cum sonore sua’.¹¹

Hij woont in een pastorij naast de kerk, een aangenaam gebouw door water omgeven, samen met zijn zus.

Hoewel Triest geen melding maakt van enige schade aan de pastorie, blijkt uit een decanaal visitatieverslag van datzelfde jaar dat er toch schade moet geweest zijn aangezien de pastorie volgens dit verslag goed hersteld werd:

⁸ J. BROECKAERT, F. DE POTTER, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent, deel 8: Zeevergem, Zeveneeken, Zeveren, Zomergem, Zulte, Zwijnaarde*, Gent, 1864 – 1870, p. 17.

⁹ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B64 (1617) en GENT, RAG, Nr. 20, nr. 65, (1618).

¹⁰ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B2105/1.

¹¹ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623 – 1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976, p. 57

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

'Domus pastoralis est bene reparata quare moderno'.¹²

Het priesterhuis is goed hersteld (?).

Vanaf het jaar 1629 wordt geregeld de aandacht gevestigd op nodige herstellingen aan de pastorie. In 1629 meldde bisschop Antonius Triest dat, hoewel de pastorie degelijk en comfortabel is, het dak aan dringende restauratie toe is.¹³ Er werden tijdelijke herstellingen uitgevoerd op kosten van de pastoor in de jaren 1630 en 1631-1632.¹⁴ Deze kleine reparaties voldeden echter niet, waardoor een reparatie van het volledige dak zich opdrong. Volgens de onderhandelingen die gevoerd werden tussen de deken van de dekenij Deinze en de baljuw van de parochie Zwijnaarde zou deze volledige herstelling mede gedragen worden door de parochianen van Zwijnaarde.¹⁵ De uitvoering van de werken sleepte echter aan. Het duurde nog tot 1656 vooraleer de werken aan het dak startten. De parochie leverde namelijk een voldoende grote bijdrage voor de volledige herstelling ervan.¹⁶ In de parochiale rekeningen van 1667 werd een bedrag van elf pond ingebracht. Een bedrag dat door de parochianen verzameld werd in juni 1656 als geldelijke hulp voor de restauratiewerken aan de pastorie.¹⁷

In de 'Flandria Illustrata' van Sanderus, te dateren rond 1641 – 1644, staat een afbeelding van de pastorie van Zwijnaarde (zie afbeelding 2). Zoals in de visitatieverslagen vermeld, ligt de pastorie naast de kerk.¹⁸ Op de prent van Sanderus staat een gebouw in hoefetype met één bouwlaag afgebeeld. Centraal in de voorgevel bevindt zich een deur met links daarvan een drietal kleine vensteropeningen. Op het dak staan duidelijk drie dakvensters aan de voorgevel. De zuidelijke zijgevel is een tuitgevel en toont drie vensteropeningen op de begane grond en een vierde venster op zolderniveau. Het dak is, zoals gebleken uit de visitatieverslagen, gedekt met stro en heeft twee schouwen.¹⁹ Aan de noordzijde van dit bouwvolume is er nog een kleine schuur aangebouwd, eveneens met schouw. De pastorie zou ook beschikken over een grote tuin:

¹² GENT, RAG, Nr. 20, nr. B71 (1626).

¹³ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623 – 1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976, p. 142

¹⁴ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B75 (1630) en GENT, RAG, Nr. 20, nr. B76 (1631 - 1632).

¹⁵ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B75 (1630).

¹⁶ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B96 (1655).

¹⁷ GENT, RAG, Nr. 34/II, nr. 1546 (1667).

¹⁸ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623 – 1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976, pp. 493 – 494 en p. 57.

¹⁹ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B84 (1640).

'26 Maii 1652 [...] Domus pastoralis vicina ecclesiae, muro cincta, amoenolo loco cum horto spatioso.²⁰

26 mei 1652 [...] Het priesterhuis bevindt zich naast de kerk, wordt door een muur omgeven, heeft een mooie ligging en een grote tuin.

Op de prent van Sanderus wordt de omheining in het westen onderbroken door een poortopening, overdekt met een zadeldak. De poort is met een brug over een lager gelegen deel dat tijdelijk water bevatte, verbonden met een tweede poort die direct uitgeeft op de straat. De aanwezigheid van water dat de pastorie zou omringen, is echter niet duidelijk weergegeven op de prent. Enkel de hoger gelegen verbinding tussen beide poorten doet denken aan een eventuele overbrugging boven een lager gelegen waterpartij. In het vermelde visitatieverslag van bisschop Antonius Triest is er wel sprake van water dat de volledige site omringt.

Afbeelding 2: Detail van de prent van Sanderus waarop rechts de kerk van Zwijnaarde en links de pastorie zijn afgebeeld, 1641 (Stadsarchief Gent).

Van deze periode zijn er nog enkele sporen te zien. Gezien de vroege geschiedenis van deze pastorie en de beperkte feitelijke gegevens over de uitgevoerde werkzaamheden is het moeilijk een exacte datering te geven. In de volgende paragrafen wordt getracht een overzicht te geven van de sporen die algemeen gedateerd kunnen worden in deze vroegste periode. Ten eerste dateert de zuidelijke zijgevel van de pastorie uit deze periode. De bakstenen zijgevel werd opgebouwd in kruisverband. De stenen hebben een afmeting van vijfentwintig

²⁰ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623 – 1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976, pp. 493 – 494.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

centimeter lang, zes centimeter hoog en twaalf centimeter diep en zijn daarmee de grootste bakstenen die gebruikt werden in dit gebouw. Dit formaat is gebruikelijk op het einde van de middeleeuwen tot het begin van de zeventiende eeuw.²¹ Om deze reden worden zij ook aanzien als de oudste sporen in deze pastorie. In dit oudste metselverband zijn nog duidelijke sporen te vinden van drie vensteropeningen. Uiterst links in de gevel zijn witte natuurstenen boven- en onderdorpels van een bolkozijn aanwezig. Daarnaast bevinden zich centraal in de gevel nog witte natuurstenen negblokken van een kruisvenster met rechts nog twee luikduimen. De vensteropening wordt overspannen door een ontlastingsboog die opgebouwd is uit een dubbele bakstenen rollaag in koppen. Dit is typisch voor de vijftiende – begin zestiende eeuw. Tenslotte bevinden zich centraal in de gevel op zolderniveau nog sporen van een bakstenen ontlastingsboog, opgebouwd uit een enkele rollaag in koppen.

Ten tweede zijn er op de zolderverdieping, aan de kant van de westelijke voor-gevel, sporen die erop wijzen dat er een dakvenster geweest is. Deze sporen bevinden zich in de zuidwestelijke hoek en kunnen overeenkomen met het meest rechtse dakvenster zoals te zien is op de prent van Sanderus. Ook aan de oostelijke achtergevel zijn er op dit niveau sporen van twee dakvensters. Onder de planken vloer van de zolder is nog de vermoedelijk oorspronkelijke moer- en kinderalkconstructie bewaard. Op de zijkanten van deze kinder- en de moerbalken zijn duidelijke schilderingen te zien. Deze sjabloonschilderingen werden aangebracht in blauwe kalkverf op een wit gekalkte ondergrond en zijn te dateren op het eind van de zestiende – begin zeventiende eeuw.

Ten derde dateert de oostelijke binnengevel eveneens van deze eerste periode. De bakstenen gevel in kruisverband werd opgebouwd uit bakstenen met een formaat van tweeëntwintig centimeter lengte, vijf en halve centimeter hoogte en tien en halve centimeter diepte. De muur is afgewerkt met een dagstreep in de voegen. Dit wijst erop dat deze binnengevel ooit een buitengevel was. Ook deze gevel is doorbroken door verscheidene venster- en deuropeningen. Vermeldingswaardig is de rechthoekige deuropening met een gedeeld bovenlicht en bepleisterde, bakstenen dagkanten. Het gedeelde bovenlicht heeft een moneel met een kwartholprofilering. Elk bovenlicht is voorzien van twee overhoeks geplaatste dievenijzers, zodat in totaal zes verticale stroken ontstaan. Tussen deze dievenijzers werd een horizontaal loodnet gespannen waarin tot op heden nog resten glas aanwezig zijn. Elke verticale strook werd bovenaan afgesloten met een loodverbinding in een boogvorm. Het gedeelde bovenlicht en het deurkalf worden ondersteund door een ijzeren staaf ingewerkt in twee consoles. De deuropening is gevuld met een opgeklampte deur-in-deur constructie van vier stroken breed.

Ten vierde zijn er sporen van een roodschildering in het interieur ter hoogte van de kooflijst op de noordelijke muur. Deze sporen dienen echter verder

²¹ G. EVERAERT, 'Baksteen', uit: G. EVERAERT, *Hersteltechnieken exterieur* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 15.

onderzocht te worden. De aanwezigheid van het valse plafond en de erbarmelijke toestand ervan, lieten niet toe de sporen nader te onderzoeken.

2. Restauratiewerkzaamheden uitgevoerd in opdracht van pastoor Balthasar De Cnoop in de jaren 1677 tot 1679

Balthasar De Cnoop werd pastoor van de parochie Zwijnaarde in het jaar 1670.²² In oktober 1677 schreef De Cnoop in een brief aan de bisschop van Gent dat hij, met toestemming van de vicarissen voor een som van vierhonderd gulden de pastorie, die zich in een verwaarloosde staat bevond, wou restaureren en doen heropleven. De Cnoop zou deze vierhonderd gulden terugbetalen door om de drie jaar honderd gulden te betalen, bovenop zijn jaarlijkse 'croisen':

'Supplierende vertoont reverentlyck heer ende meester Balthazar de Cnoop pastoor den prochie van Swijnaerde hoe dat hij ledent eenighe maenden bij consente vande Eerweerdige heeren vicarissen generael desen bisdoms heeft opgelicht tot laste vande goederen van sijne pastoryie de somme van vier hondert guldenen capitael omme daarmede het huys pastoreel het gene gheheelijck was ghedevaliseert te restaureren ende te stellen in behoorlijcken staet op expresse conditie dat hy alle dry jaeren boven de jaerlijcsche croisen van diere van het capitael saude aflegghen tot hondert guldens'.²³

Pastoor De Cnoop moest de gemaakte onkosten verantwoorden tegenover de vicarissen van Gent aan de hand van verslagen. De verslagen vermelden doorgaans de naam van de leverancier van bouwmaterialen of van de arbeider, samen met het geleverde bouw materiaal of zijn geleverde arbeid. Er wordt nergens gespecificeerd waarvoor de bouwmaterialen werden gebruikt. In een verslag van pastoor De Cnoop, voorgelegd aan de vicarissen van Gent in het jaar 1676, werden uitgaven geregistreerd voor een totale waarde van zesenzestig pond, dertien schellingen en vier penningen. Met dit geld werden over verschillende jaren dertigduizend Franse Armentières bakstenen aangekocht. Pieter Polman leverde kalk en 'eennighe clomkens met eennighe pannes'.²⁴ Met 'clomkens' worden waarschijnlijk klompstenen bedoeld: een soort kleine, harde, meestal grijze, baksteen die vaak gebruikt werd voor haardsteden.²⁵

²² J. BROECKAERT, F. DE POTTER, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent, deel 8: Zevergem, Zeveneken, Zeveren, Zomergem, Zulte, Zwijnaarde*, Gent, 1864 – 1870, p. 25.

²³ GENT, RAG, nr. 20, nr. B2105/3 (15/10/1677).

²⁴ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (19 maart 1677).

²⁵ E.J. HASLINGHUIS, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis*, Houten/Zaventem, 1986, p. 207.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Onder 'pannes' kunnen daktegels of dakpannen verstaan worden die bijvoorbeeld gebruikt werden om muren af te dekken. Verder werd Pieter de Somer betaald om herstellingen aan het metselwerk uit te voeren, en werd er zowel betaald om 'saevet' te steken als voor het wegdoen en wegvoeren van grind en aarde. Het is niet geweten wat er bedoeld wordt met 'saevet' steken. De werklieden kregen als traktatie van de pastoor een ton bier die geleverd werd door Jacobus Vooclieghele.²⁶

Pastoor De Cnoop kwam echter niet toe met de gekregen vierhonderd gulden. Uit zijn brief blijkt namelijk dat hij zelf honderd gulden extra had bijgelegd voor nog meer werken aan de pastorie, maar ook aan de brug.²⁷ De extra werken aan de pastorie hielden onder andere in dat de pastorie vergroot werd met 'een kamer die van wegens heer en Mr. Balthazar de Cnoop in sijn leven ook pastor van Swijnaerde aen het curenhuijs is gevoeght geweest'²⁸, en het 'aenmaeken van een nieu afghetreck dienende voor een keuken, haudt stal en bottelrije'.²⁹ Met 'een nieu afghetreck' wordt bedoeld dat de pastorie uitgebreid werd met een bijgebouw waarin een keuken, een houtstal en een opslagplaats voor flessen werd ondergebracht. Door deze uitbreiding moest ook het dak aangepast worden en werd de zolderverdieping van het al bestaande volume opgelicht om de nodige werken te kunnen uitvoeren. Voor de uitvoering van deze werken werd in het jaar 1678 witte natuursteen aangekocht bij Verlaeme Pieters. Het ijzerwerk werd gekocht bij twee verschillende smeden: Jan Curterinckx uit Zwijnaerde en Jan Luytens uit Gent.³⁰ Diezelfde Luytens leverde in 1679 ook nagels.³¹ Er werd ook 'bert' aangekocht bij twee verschillende leveranciers: Balthasar Bautel en Heijndrick Van Poucke.³² 'Bert' is 'gekloofd of gezaagd eikenhout voor dakbeschot'.³³ Daarnaast werd er ook een slot geleverd en bert voor de deur. Er werd ook 'deilen' geleverd door Jan Simoens en Reijnjier Stevens.³⁴ 'Deilen' is grenenhout en werd onder andere, volgens de rekening van 1679, verbruikt door Simoen Wreijmers voor de voordeur.³⁵ Daarnaast werd er ook een eikenboom en twee dennenbomen geleverd en timmerhout door Adriaan Poelman. Zowel in 1678 als 1679 werd er glas gemaakt door Jan Bossuyt.³⁶ Pieter de Poortere werd als timmerman betaald en Jaques Ledari voor het halen van kalk en bier. Er werden nog arbei-

²⁶ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (19 maart 1677).

²⁷ GENT, RAG, nr. 20, nr. B2105/3 (15/10/1677).

²⁸ GENT, RAG, nr. 20, nr. B2105/3 (1754).

²⁹ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (18 januari 1679).

³⁰ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678).

³¹ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (18 januari 1679).

³² GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678).

³³ E.J. HASLINGHUIS, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis*, Houten/Zaventem, 1986, p. 51.

³⁴ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678).

³⁵ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (18 januari 1679).

³⁶ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678) en GENT, RAG, nr. 004/4ZWI nr. 21 (18 januari 1679).

ders betaald voor het verleggen en vernieuwen van een deel van het dak met stro, voor het dekken van het dak, het maken van dakvensters en voor metselwerken.³⁷ Specifiek voor de brug werden planken geleverd alsook ijzerwerk en nagels. Gislain de Costere werd betaald voor het zagen en het maken van de brug en er werd een arbeider betaald voor het beslaan van de vleugel van de brug.³⁸ Voor al de arbeiders werkzaam aan de pastorie werd bier geleverd vanuit Gent. In het jaar 1679 werden nog bouwmaterialen aangekocht als drieduizend Franse Armentières bakstenen en kalk geleverd door Jan Poelman. Joos de Curte werd betaald voor uitgevoerde metselwerken en Joos Vijncke voor het herstellen van de 'cassijne in de middel camer', dit is het schrijnwerk van een houten venster in de middelste kamer.³⁹

De oude pastorie, in haar huidige toestand, toont duidelijke sporen van de uitgevoerde werken. Ten eerste komt de bijgevoegde kamer waarover sprake is in de archiefteksten overeen met de zuidoostelijke ruimte die toegevoegd werd aan de pastorie. Het is duidelijk dat dit een latere uitbreiding is aan het oorspronkelijke rechthoekige bouwvolume door de zichtbare bouwnaad in de zuidelijke zijgevel. De afwerking van de oostelijke binnenmuur met dagstreep, een afwerking voor een oorspronkelijke buitengevel, ondersteunt deze veronderstelling. De aanbouw heeft een oppervlakte van 19,7 m². De gevel werd opgebouwd uit bakstenen in kruisverband met een lengte van tweeëntwintig centimeter, een hoogte van vier en half tot vijf en halve centimeter en een diepte van tien en halve centimeter. De noordelijke muur heeft in de hoek een rechthoekige deuropening met een houten latei en bakstenen dagkanten. De aanwezigheid van de aanslag met steensponning aan de buitenzijde, één duim onderaan de buitenzijde van de deuropening en een holte in de dagkant wijzen op de aanwezigheid van een deur die naar buiten draaide.

In diezelfde noordelijke muur bevinden zich ook sporen van een vensteropening, later dichtgemetseld met baksteen. Deze rechthoekige vensteropening met rechte dagkanten heeft een onder- en bovendorpel van hout. De bovendorpel vertoont nog vijf gaten waarin oorspronkelijk de overhoeks geplaatste dievenstaven zaten. In de oostelijke muur wordt de gevel doorbroken door één deuropening en twee vensteropeningen. De deuropening is van latere datum. Dit is te zien aan de rand van de gevel die oorspronkelijk afgewerkt werd met imitatie hoekblokken. De deuropening doorsnijdt dit imitatiewerk volledig. Dit is ook de reden waarom de aanpalende vensteropening inspringt in de rechter benedenhoek. Het is niet duidelijk van wanneer deze aanpassing dateert. De vensteropeningen in diezelfde oostgevel zijn beide kruisvensters die later opgevuld werden met baksteen.

In het jaar 1679 moest pastoor De Cnoop zijn eerste afbetaling doen van honderd gulden bovenop zijn jaarlijkse 'croisen'. Uit een brief naar de bisschop

³⁷ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678).

³⁸ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1678).

³⁹ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (18 januari 1679).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

van Gent blijkt De Cnoop echter niet in staat deze schuld af te betalen. Ten eerste omdat hij door de oorlog, die al twee tot drie jaar duurde, weinig inkomsten heeft gehad. Ten tweede omdat hij tijdens deze oorlog de Franse troepen moest uitbetalen en onderhouden:

‘Ter eersten om het groot verlies dat hij geleden heeft, nu deze twee a drij jaeren van oorloge, soo in sijne thienden, als andere emolumentie, soo dat hij vande sel niet ofte seer weijnigh heeft ontfangen ten anderen, naer alle dese miserien, soo heeft den suplnt noch genootsaect geweest te onderhouden ende betaelen de groote ende excessive solde der sonnegaerde gedurende het beleggh deser stede (alles sonder eenigh vergelt ofte recompense)’.⁴⁰

Vlaanderen werd namelijk vanaf september 1677 herhaaldelijk opgeschrikt door Franse invallen door Lodewijk XIV. Ook Gent en omstreken hadden te lijden onder deze oorlogsprikelen. Op 1 maart 1678 begon de belegering van de stad Gent die op 9 maart werd ingenomen.⁴¹ Om deze redenen vraagt pastoor De Cnoop uitstel van betaling tot het jaar 1683. De bisschop staat deze verlenging toe tot het jaar 1685.⁴² Balthasar De Cnoop sterft echter voordat de schulden afbetaald werden. In de Staten van de parochie van 18 augustus 1682 wordt Petrus van Huffele genoemd als pastoor van Zwijnaarde.⁴³

In het jaar 1683 werd de parochie Zwijnaarde volledig opgetekend in een landboek.⁴⁴ Van dit landboek volgden hetzelfde jaar nog twee kopieën, waarvan één door Meijnsman.⁴⁵ Een derde kopie kwam er in het jaar 1689.⁴⁶ De vier afbeeldingen geven, hoewel schematisch, een beeld van de pastorie na de aanpassingen in opdracht van pastoor De Cnoop. In tegenstelling tot de afbeelding van A. Sanderus uit 1641 – 1644, staat de omwalling op de vier kaarten duidelijk en met een gelijke vorm afgebeeld. De omwalling loopt volledig rond de pastorie in een bij benadering vierkante vorm. In de noordoostelijke hoek heeft ze een grote uitstulping. De pastorie bevindt zich binnen deze omwalling, vlak tegen de westelijke rand. De pastorie zelf vertoont grote gelijkenissen met de afbeelding van Sanderus. De woning is een hoevetype van één bouwlaag met een zadeldak, twee schouwen en een tuitgevel aan de zuidelijke gevel. Op geen van de vier versies werd de nieuwe aanbouw aan de achterge-

⁴⁰ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (4 september 1679).

⁴¹ M. CLOET, ‘F. Van Horenbeke en I.A. De Grobbendonck (1677 – 1680) : twee zeer korte episcopaten’, in: M. CLOET, *Het bisdom Gent (1559 – 1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 86

⁴² GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (4 september 1679).

⁴³ GENT, RAG, nr. 20, nr. B57 (18 augustus 1682).

⁴⁴ GENT, RAG, 34/II, nr. 1772 (1683).

⁴⁵ GENT, RAG, Kaartenarchief, nr. 426 (1683) en GENT, RAG, Kaartenarchief, nr. 2559 (1683).

⁴⁶ GENT, RAG, Kaartenarchief, nr. 427 (1689).

vel, gebouwd in opdracht van pastoor De Cnoop, en de aangebouwde schuur aan de noordelijke zijgevel, zoals te zien was op de prent van Sanderus, opgetekend. Dit is niet zo verwonderlijk aangezien de vier kaarten vrij schematisch zijn, de kaarten kopieën van elkaar of van een ongekend basisdocument zijn en alle versies getekend werden met zicht op het zuidwesten, waardoor het noorden en het oosten zo goed als onzichtbaar worden.

Op het einde van de zeventiende eeuw moet de pastorie er bij benadering als volgt hebben uitgezien: een langwerpig gebouw van één bouwlaag met een uitbouw aan de oostzijde en eventueel een aangebouwde schuur aan de noordgevel. De voorgevel had een centrale deuropening met links en rechts daarvan één of meerdere vensteropeningen. De zuidelijke tuitgevel werd doorbroken door een langwerpige vensteropening, met eventueel een kleinere vensterdoorbreking op zolderniveau. Het dak was gedekt met stro en had aan de voorgevel drie dakvensters en aan de achtergevel waarschijnlijk twee dakvensters. De uitbouw aan de oostgevel werd in het noorden doorbroken door een vensteropening voorzien van overhoeks geplaatste dievenstaven en een deuropening, in het oosten door twee kruisvensters en in het zuiden door een kleine vensteropening. Dit geheel werd omweld door een bijna rechthoekige omwalling met een uitstulping in het noordoosten. Over de omwalling lag een houten brug naar het voorhof dat in directe verbinding stond met de straat. Door dat voorhof liep een aangelegde weg naar de kerk. De pastoriesite met voorhof had in totaal een oppervlakte van driehonderd negentig roeden (= 5793 m²).

3. Restauratiewerkzaamheden uitgevoerd in opdracht van pastoor Petrus Jacobus De Grave van 1719 tot 1736

Petrus Jacobus De Grave werd pastoor van de parochie Zwijnaarde in het jaar 1719. In zijn specificatie van landen, goederen en tienden die toebehoren aan de pastorie van Zwijnaarde, omschrijft hij de pastoriesite. De pastoorswoning is gelegen binnen een omwalling. Voor deze omwalling, in het voorhof gelegen ten westen van de pastorie en aansluitend op het kerkhof bevindt zich een boomgaard en een groentetuin. De volledige pastoriesite is ten noorden omgeven door een klein stuk land en ten oosten door een groot stuk land. Beide landen behoren toe aan het pastorale goed. In het zuiden is de pastoriesite afgesloten door het kerkhof en in het westen door de straat. De volledige site heeft een oppervlakte van 572 roeden (= 8497 m²).⁴⁷

In het jaar 1719 werd de pastoriesite vergroot. Ongeveer de helft van het kleine stuk land ten noorden van de site gelegen, werd bij de pastoriesite

⁴⁷ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 5 (1719 - 1736) en GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 2 (1720).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

gevoegd.⁴⁸ De noordwestelijke hoek van de omwalling werd uitgebreid om zo de omwalling rond deze pastorie vierkant te maken. Dit werk kostte De Grave ongeveer driehonderd gulden:

‘Maer alsnu vermeerdert met omtrent heeft van het voornoemde cleen bulckxken mits de voorseyde heer Petrus Jacobus De Grave pastoor deser prochie te jaere 1719 gemaect heeft dese nieuwen wal in tselve cleen bulckxken ense alsoo den voorseyden bewalden hof van het curen huys in syn vierkante gebracht heeft tsyne koste omtrent drie hondert guldens om syne selve recommanderende ende inde gebeden van syn naecommers’.⁴⁹

Naast bovenvermelde werken, liet De Grave ook werken uitvoeren aan het zadeldak van de pastorie. De Grave had gehoord van verscheidene branden in andere plattelandspastorieën door de grote brandbaarheid van het strooien dak. Dit was voor hem voldoende reden om het strooien dak van de pastorie van Zwijnaarde te dekken met pannen. Voor een som van ongeveer vierenvijftig gulden verstevigde hij de houten dakconstructie van het oorspronkelijke strooien dak met eikenhouten balken. In een brief vermeldt De Grave dat hij reeds de westkant, dus de voorzijde, van het dak gedekt heeft met pannen en dat hij eveneens bereid is de achterzijde ervan op eigen kosten te dekken.⁵⁰ De huidige omwalling heeft dezelfde vierkante vorm als toen zij in 1719 door pastoor De Grave aangepast werd. De werken aan het dak uitgevoerd in opdracht van De Grave zijn vandaag niet meer zichtbaar door latere aanpassingen.

4. Restauratiewerkzaamheden uitgevoerd aan de pastorie in opdracht van de abt van de Sint-Pietersabdij tussen 1736 en 1738

Uit onderzoek ter plaatste blijkt dat er in de jaren '30 van de achttiende eeuw meerdere werken aan het interieur en het exterieur van de pastorie hebben plaatsgevonden. Op het hoofdgestel van de voorgevel staat de datum 173?. Het vierde cijfer van deze datum is niet leesbaar, aangezien hij van het hoofdgestel verdwenen is. In een visitatieverslag van 30 juni 1738 staat geschreven dat de woning van pastoor J. De Cauwer heropgebouwd werd in opdracht van de Sint-Pietersabdij. Het jaartal 1738 geldt bijgevolg als terminus ante quem.

⁴⁸ Het kleine stuk land ten noorden heeft een oppervlakte van ongeveer tweeenzeventig roeden (= 1070 m²). Ongeveer de helft hiervan werd aan de pastoriesite bijgevoegd om de omwalling vierkant te maken. Dit zijn ongeveer zesendertig roeden (= 535 m²).

⁴⁹ GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 5 (1719 - 1736) en GENT, RAG, nr. 004/4ZWI, nr. 21 (1720).

⁵⁰ Het dekken van de voorzijde en de achterzijde van het dak van de pastorie kostten pastoor De Grave 400 gulden.

KATRIJN DEPUYDT

In een brief van pastoor J. De Cauwer aan de bisschop van Gent, te dateren in 1754, staat geschreven:

‘As men maer en wilt insien in wat een slechte gesteltenisse den overleden suppliant het curen gelaeten en uitgewoont heeft, het laetste sekerlijck niet en conde bewoont worden sonder eerst een considerabel reparatie of restauratie gedaen te hebben (...) om nu noch volmaeckter kennisse te geven van de slechte gesteltenisse waer in den overleden suppliant het curenhuijs gelaeten heeft, soo wort alhier te kennen gegeven als dat door den suppliant eerw. heer prelaet over de vijf hondert ponden groten betaelt sijn soo over reparatie als restauratie in het voorsejde curen huijs’.⁵¹

Uit dit citaat blijkt dat pastoor De Grave de pastorie tijdens zijn priesterschap niet onderhouden heeft waardoor het volledig onbewoonbaar was voor de opvolger, pastoor J. De Cauwer. Na de dood van De Grave, in 1736, heeft de abt van de Sint-Pietersabdij vijfhonderd pond betaald voor de restauratie en reparatie van diezelfde pastorie. De datum 1736 geldt bijgevolg als terminus post quem.

Welke werken er specifiek zijn uitgevoerd, kan enkel afgeleid worden uit sporen ter plaatse en een summiere beschrijving in de brief van De Cauwer aan de bisschop van Gent. Ten eerste werden werken uitgevoerd aan de omwalling die door De Grave rechthoekig gemaakt was in 1719. De werken hielden in dat de oevers van de omwalling opnieuw verstevigd werden en dat de bodem werd uitgediept. Deze werken werden uitgevoerd in opdracht van pastoor De Cauwer en kostten elf pond.⁵²

Ten tweede werden er werken uitgevoerd aan de voorgevel. Deze gevel in clasicerende barokstijl is opgebouwd uit bakstenen met een afmeting van twintig cm lengte, negen en half cm hoogte en vier cm diepte. De voordeur ligt in een vooruitspringend middenrisaliet. Links en rechts van deze deuropening werden consoles aangebracht die het hoofdgestel ondersteunen. Elke console is volledig symmetrisch en opgebouwd uit voluten en acanthusbladeren. Het geheel wordt onderaan afgesloten met een kwast. Op het hoofdgestel komt, zoals eerder vermeld, een deel van de datum voor. Links van deze deuropening, nog steeds in het middenrisaliet, zijn er sporen van een kruisvenster. Niet alleen de aanwezigheid van de afgeschuinde middenstijl wijst hierop, maar ook de luikduim die zich nog in de muur bevindt. Vermoedelijk was deze vensteropening zelfs ooit een deuropening, gezien de duidelijke bouwnaad tot aan de grond. De rechter zijrisaliet wordt tot op heden doorbroken door twee vensters, ingevuld met zesvlakkenramen. Links en rechts van beide vensters zijn, onder de recenter aangebrachte bepleistering van de rechte dagkanten, nog sporen van geordende bakstenen te zien die oorspronkelijk imitatie negblokken vormden.

⁵¹ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B2105/3 (14 januari 1754).

⁵² GENT, RAG, Nr. 20, nr. B2105/3 (14 januari 1754).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Afbeelding 3: Voorgevel van de oude pastorie in classicerende barok, aangepast in de periode 1736-1738 (Foto: Katrijn Depuydt).

Ten derde werden werken uitgevoerd aan het pannendak dat in opdracht van pastoor De Grave was geplaatst. Uit een brief van pastoor De Cauwer aan de bisschop van Gent blijkt dat dit werk niet naar behoren was uitgevoerd. Volgens De Cauwer werden de pannen rechtstreeks op de dakconstructie van het oorspronkelijke strodak aangebracht, zonder deze constructie voldoende te verstevigen. Dit had als gevolg dat de houten dakconstructie onvoldoende sterk was om het zware gewicht van de pannen te dragen met waterinsijpeling als gevolg:

‘Soo heeft hij voor het leggen van pannen meer naedeel als voordeel gedaen aen sijn naesaeten aengesien hij geen veranderinge in heeft gedaen aen de keperagie die geensins bestant en was van het gewicht der panhen te cunnen draegene’.⁵³

Pastoor De Cauwer besloot het dak te laten nakijken door twee kenners ter zake: metser De Wilde en timmerman Van Drissche. Na inspectie besloten beide mannen dat het dak volledig vervangen moest worden. Beiden hebben het dak vervolgens volledig afgebroken en heropgebouwd. Daarvoor werden er dertig eikenhouten bomen verzaagd en gebruikt.⁵⁴ De huidige dakconstructie dateert nog van deze bouwfase. Het dak heeft aan de voorzijde de vorm van een mansardedak en aan de achterzijde de vorm van een zadeldak. De dakconstructie is een gordingenkap, oorspronkelijk opgebouwd uit vier spanten die

⁵³ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B2105/3 (14 januari 1754).

⁵⁴ GENT, RAG, Nr. 20, nr. B2105/3 (14 januari 1754).

een ruimte van zes traveeën breed overkapte⁵⁵. Elk spant is op verscheidene plaatsen voorzien van gesneden telmerken.

Ten vierde werden werken uitgevoerd aan het interieur van de pastorie. Op de zolderverdieping is tegen de zuidelijke wand een schouw geplaatst. De schouwmantel en -boezem zijn opgebouwd uit baksteen en werden bepleisterd. De schouwboezem is voorzien van stucwerk in de vorm van een rechthoekige, geprofileerde lijst die bovenaan afgesloten wordt met een rondboog. Centraal in deze lijst is een trompe-l'oeil schildering in zwarte kleur aangebracht in de vorm van een Latijns kruis. De afgeschuinde zijden van de schouwboezem zijn voorzien van fijn geprofileerd lijstwerk. Aan de aflijning van de bepleistering en beschildering van deze schouw is duidelijk af te leiden dat er nog een lage vlieringzolder aanwezig moet zijn geweest. Tussen spant twee en drie was de trap ingebouwd. De sporen van de trapboom zijn nog duidelijk te zien.

In de centrale kamer van het gelijkvloers zijn de oorspronkelijke plafondafwerkingen nog zichtbaar. Deze kamer was vermoedelijk opgedeeld in twee ruimtes. Aanwijzingen hiervoor zijn de nog zichtbare sporen aan de zuidelijke tussenmuur in de zone tussen het valse plafond, de oorspronkelijke plafondafwerking en de opdeling van de plafondafwerking in twee aparte vlakken. De meest westelijke plafondafwerking is opgebouwd uit een vrij zwaar, gestuct lijstwerk vermoedelijk in de vorm van een vierlob. De aanwezigheid van het valse plafond en de zwaar gehavende staat van de plafondafwerking liet verder onderzoek niet toe. Het meest oostelijke plafond is afgewerkt met rechthoekig lijstwerk.

De meest zuidelijke ruimte van het gelijkvloers was gezien de rijke afwerking vermoedelijk het salon van de pastorie. Het houten plafond is opgebouwd uit moer- en kinderbalken. De oorspronkelijke structuur hiervan is te zien onder de plankenvloer van de zolderverdieping. De moerbalk staat loodrecht georiënteerd op de voorgevel en verdeelt het plafond in twee verdiepte vlakken. Deze vlakken werden in deze bouwperiode bepleisterd en afgewerkt met stucwerk. Beide vlakken hebben een gelijke afwerking: een keellijst vormt de overgang tussen de muur en het plafond en wordt omsloten door een rechthoekig getrokken lijst. Binnen deze lijst bevindt zich een tweede rechthoekig getrokken lijst met een halfronde uitbreiding aan de korte zijden.

In deze ruimte staat een haard tegen de zuidelijke wand. De schouwboezem is uitgewerkt in régencestijl en is gedecoreerd met stucwerk. Een rechthoekige geprofileerde lijst wordt bovenaan in een rondboog afgesloten door een uitgewerkt medaillon. Bovenaan in het medaillon, op de kooflijst, staat een rocaille afgebeeld. Daaronder bevindt zich een ingewikkeld monogram dat aan alle zijden omgeven wordt door C-motieven. Onderaan wordt het monogram afgesloten door een kwastje. Links en rechts van het medaillon, op de buiging van de lijst, staan twee draken afgebeeld (de precieze betekenis van deze figuur is

⁵⁵ Huidig zijn er nog maar drie spanten met telmerken aanwezig en telt de pastorie nog maar vier traveeën.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

niet duidelijk). De schouwboezem wordt op beide schuine zijden gedecoreerd met rechthoekig lijstwerk, bovenaan afgesloten met een bladmotief en een kwastje. De schoorsteenmantel is opgebouwd uit baksteen. Aan de voorzijde wordt de schouw balk ondersteund met een ijzeren staaf om het bovenliggende gewicht op te vangen. De schouw balk wordt bovenaan bedekt met een houten tablet. Dit is een latere aanpassing.

5. De bouw van de nieuwe pastorie in 1790 – 1793

Uit de rekeningen van de Sint-Pietersabdij blijkt dat in de periode 1790 – 1793 een nieuwe pastorie in Zwijnaarde werd gebouwd. Deze nieuwe pastorale woonst werd opgericht in opdracht van de laatste abt van deze abdij, Martinus Van de Velde⁵⁶, en gebeurde onder leiding van religieus bouwmeester Van Gastel⁵⁷, verbonden aan deze abdij.⁵⁸ Het is niet verwonderlijk dat enkele jaren voor de Franse revolutie, op het einde van de achttiende eeuw, een nieuwe pastorie gebouwd werd. Deze periode was namelijk een hoogtepunt in de geschiedenis van de abdij met veel macht en rijkdom veruiterlijkt door uitbreidingen en vernieuwingen aan de abdijsgebouwen en de parochiale eigendommen.⁵⁹

De nieuwe pastorie van Zwijnaarde werd ten noorden van de oude pastorie gebouwd, binnen dezelfde omwalling. De nieuwe pastorie is een classicistisch bakstenen gebouw van zeven traveeën, twee bouwlagen en een zadeldak voorzien van leien waarvan de nok evenwijdig ligt met de straat. De plattegrond

⁵⁶ Martinus Van De Velde, laatste abt van de Sint-Pietersabdij van 1789 tot en met 1796, uit: G. DECLERCQ, *Ganda & Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, Gent, 1998, p. 221.

⁵⁷ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1790 - 1793).

⁵⁸ Beide pastorieën zullen in de volgende tekst van elkaar onderscheiden worden door de termen 'oude pastorie' (de vermoedelijk veertiende-eeuwse pastorie met latere aanpassingen zoals hiervoor besproken) en 'huidige pastorie' (gebouwd in de periode 1790 – 1793).

⁵⁹ In de achttiende eeuw werd de Sint-Pietersabdij verscheidene malen vernieuwd en uitgebreid. Onder abt Standaert (1730 – 1759) in de eerste helft van de achttiende eeuw werden onder andere de kloostergebouwen uitgebreid, de refter heringericht en het dormitorium omgebouwd tot bibliotheek. De opvolgende abt, Gudwaldus Seiger (1760 – 1788) in de tweede helft van de achttiende eeuw, is voornamelijk gekend omwille van zijn rijke en losbandige levensstijl. Onder Seiger werd er heel wat gebouwd of verbouwd. Niet alleen kreeg de abdij onder andere een nieuwe infirmerie en werd het abtspaleis luxueus vergroot en heringericht, ook een heel aantal pastorieën werden verbouwd of nieuw gebouwd zoals de pastorieën van Afsnee, Mariakerke en Zaffelare. De opvolgende abt, Martinus Van De Velde volgde eenzelfde parcours, voordat op 1 september 1796 de Franse regering de religieuze orden afschafte. Uit: D. LIEVOIS, 'De Sint-Pietersabdij van 1584 tot haar opheffing', in: G. DECLERCQ, *Ganda & Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, Gent, 1998, pp. 85 – 92.

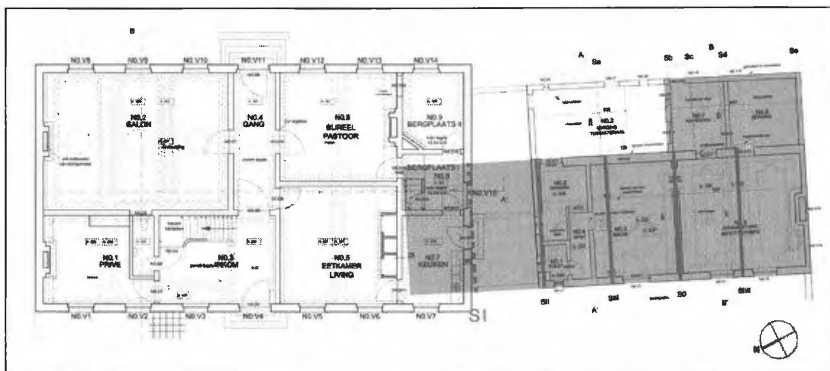
heeft een rechthoekige vorm. Het gelijkvloers wordt centraal doorbroken door twee deuropeningen, één in de westelijke voorgevel en één in de oostelijke achtergevel. Een centrale gang verbindt beide deuropeningen. Ten noorden, links van de gang liggen de ontvangstruimten met aan de tuinzijde het belangrijkste salon. Aan de zuidzijde, rechts van de gang liggen de private ruimtes van de pastoor, met vooraan aan de westzijde de voormalige keuken en het schotelhuis. Op de eerste verdieping loopt de gang van noord naar zuid en verdeelt de eerste verdieping in een oostelijk en een westelijk gedeelte. Aan de oostzijde, de tuinzijde, lagen oorspronkelijk de slaapkamers van de onderpastoor, de pastoor, de bisschop en vermoedelijk de kamer van de kamernecht van de bisschop. Aan de westzijde, de straatzijde, lagen de kamers van het gevolg van de bisschop. De zolderverdieping is één open ruimte.⁶⁰

Aangezien de nieuwe pastorie zeven traveeën telt en de oppervlakte binnenin de omwalling beperkt is, werden twee traveeën aan de noordzijde van de oude pastorie afgebroken. Dit is duidelijk te zien aan de huidige toestand van de oude pastorie. Enerzijds is de voorgevel asymmetrisch. Dit doet vermoeden dat de voorgevel uit de jaren '30 van de achttiende eeuw onvolledig is. Aan deze noordzijde bevindt zich geen zijrisaliet zoals die aan de zuidzijde wel aanwezig is. Dit zijrisaliet heeft een afmeting van twee traveeën breed. Anderzijds wordt dit vermoeden gestaafd door het onderzoek naar de telmerken van de spanten van de oude pastorie. In de noordelijke buitenmuur werd het spant met telmerk II ingemetsd. De volgende spanten, naar het zuiden toe, dragen telmerken III en IIII. Dit houdt in dat het spant met telmerk I ontbreekt en de oude pastorie oorspronkelijk twee traveeën groter was. De veronderstelling dat de afbraak van beide traveeën gebeurde bij de aanvang van de bouw van de huidige pastorie, in het jaar 1790, is niet verwonderlijk gezien de grote afmetingen van deze nieuwe pastorie en de beperkte oppervlakte binnen de omwalling.

Vermoedelijk werd, ter compensatie van deze twee verloren traveeën aan de oostzijde van de oude pastorie, in de noordoostelijke hoek, een tweede uitbreiding gebouwd. Deze hypothese werd echter nooit gestaafd door archiefbronnen. De uitbreiding heeft een oppervlakte van 20,85 m² en is opgebouwd uit bakstenen in kruisverband. De oostzijde van deze uitbreiding wordt doorbroken door drie vensteropeningen. De noordelijke muur van deze uitbouw wordt doorbroken door een rechthoekige deuropening met rechte dagkanten en een houten bovendorpel. Het bijgebouw werd overdekt met een zadeldak dat aanleunt tegen het mansardedak van het oorspronkelijke volume. Het zadeldak is gedekt met dakpannen.

⁶⁰ Deze indeling van de ruimtes, gelegen rond een centrale gang die een opdeling maakt tussen privé en ontvangstruimtes, werd ook in andere pastorijen toegepast. De pastorie van Zaffelare die herbouwd werd in de jaren 1744 en 1790, vertoont eenzelfde opdeling als de pastorie in Zwijnaarde.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Afbeelding 4: Situering van de achttiende-eeuwse pastorie tegenover de oude pastorie en de afbraak van twee traveeën van de oude pastorie (Plan: Herwig Beyaert).

Aan de hand van de teruggevonden rekeningen in de archieven van de Sint-Pietersabdij kan in beperkte mate een overzicht worden gegeven van het verloop van de bouw van de nieuwe pastorie. De rekeningen vermelden altijd de leverancier van de geleverde bouwmaterialen of de geleverde arbeid. Daarenboven wordt soms vermeld waarvoor de bouwmaterialen gebruikt werden of welke werken werden uitgevoerd. Slechts een beperkt aantal rekeningen werden teruggevonden zodat er soms lacunes zijn in de opeenvolging van de werken. Zo is bijvoorbeeld de exacte aanvang van de werken niet gekend. De vroegste rekening dateert van begin augustus 1790 en houdt een levering in van twaalf steenmanden door meester mandenmaker Van Mol.⁶¹ Steenmanden werden gebruikt om de bakstenen in grotere hoeveelheden bij zich te hebben en te kunnen gebruiken. In diezelfde periode wordt op regelmatige tijdstippen grote hoeveelheden kalk geleverd door Herman Frères en Sœurs.⁶² In de veronderstelling dat de kalk gebruikt werd voor een kalkmortel zou dit kunnen betekenen dat de wanden van de pastorie begin augustus nog in opbouw waren. Er werden echter geen rekeningen gevonden over de levering van de gebruikte hoeveelheid bakstenen. Tezeldertijd werd wel vermelding gemaakt van twee arbeiders, Joseph Gevraert en Francois Huet, die in dienst waren bij meester steenhouwer Henrius Spillebaut en werk leverden om de Doornikse kalksteen te bewerken.⁶³

Eind augustus – begin september worden nogmaals door dezelfde steenhouwer Henrius Spillebaut zes ‘soseijnsche gemolurde trappen’ met afgeronde hoeken en zijstukken geleverd.⁶⁴ Hieronder moeten geprofileerde treden, met afgeronde hoeken en zijstukken, gemaakt uit blauwe hardsteen van Ecaussines

⁶¹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (4 augustus 1790).

⁶² GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (augustus en oktober 1790).

⁶³ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (augustus, september, oktober, november en december 1790).

⁶⁴ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (augustus, september, oktober, november en december 1790).

begrepen worden.⁶⁵ Daarnaast werden nog vier dorpels voor de keldervensters en negentien dorpels met profilering, gemaakt uit dezelfde blauwe hardsteen, geleverd.

Van deze werkzaamheden zijn in de huidige pastorie nog veel sporen. Het metselwerk van de vier zijden van de pastorie is nog te dateren in deze periode. De wanden zijn opgebouwd uit bakstenen in kruisverband. Op de huidige bakstenen zijn nog resten van een rode schilderlaag aangetroffen. De vier wanden zijn aan de onderzijde voorzien van een plint in Doornikse kalksteen. De natuursteen werd echter tegen de groefleger geplaatst, waardoor zij nu een lichte vorm van afbladering vertoont.

Op kelderniveau zijn er in totaal vier kelderopeningen, één aan de westelijke voorgevel en drie aan de oostelijke achtergevel. Het keldervenster aan de voorzijde is afgesloten met vier dievenijzers, de drie vensters aan de achterzijde met vijf dievenijzers. Allen hebben ze een blauwe hardstenen onderdorpel.

Alle geveldoorbrekingen worden vandaag omgeven door een band in simili pierre, een latere aanpassing.⁶⁶ Vermoedelijk werden zij oorspronkelijk omgeven door een geschilderde imitatie witte natuursteenband.

De voor- en de achtergevel hebben verder een gelijke opbouw. Beide gevels zijn doorbroken door een centraal gelegen deuropening. Ten noorden en ten zuiden daarvan wordt de gevel doorbroken door telkens drie rechthoekige vensteropeningen. De eerste verdieping van beide gevels is doorbroken door zeven vensteropeningen. Ter hoogte van de tweede verdieping wordt het dak bekroond met dakvensters.

Alle vensterinvullingen dateren van een latere periode, met uitzondering van twee vensters, gelegen in de oostelijke achtergevel op de eerste verdieping. Deze rechthoekige vensteropeningen zijn ingevuld met een zesvlakkenraam en is ingezet in een houten vast raamkader met houten roeden. Alle ruiten zijn mondgeblazen glas, vermoedelijk van een latere datum. In het exterieur is het kruis van het raam vlak afgewerkt met daarop rondstaafprofielen. Ter hoogte van de kruising van beide rondstaven is een kubus aangebracht, typisch voor deze periode.⁶⁷ Beide raamvleugels zijn opgehangen aan knieren en sluiten aan de hand van een draaiende sluitbalk.

⁶⁵ G. EVERAERT, 'Natuursteen', uit: G. EVERAERT, *Hersteltechnieken exterieur* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 7

⁶⁶ Het is uit het gevoerde archiefonderzoek niet duidelijk geworden wanneer deze simili pierre banden werden aangebracht. Het vermoeden groeit dat dit gebruikelijk was, gezien de vensteropeningen van de pastorie van Zaffelare een zelfde afwerking met simili pierre banden kent. Ook hier is het niet gekend wanneer deze banden werden aangebracht.

⁶⁷ G. EVERAERT, 'De tijd van de vernieuwing achttiende eeuw', in: *Vensters. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent, 1993, pp. 75, 79 en 81

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Afbeelding 5: Voorgevel van de achttiende-eeuwse pastorie (Foto: Katrijn Depuydt).

Van eind augustus tot en met november 1790 werd verscheidene malen hout geleverd. Enerzijds werd rond grenenhout uit Riga en Noords vurenhout geleverd door Bernardus Speelman.⁶⁸ Dit hout werd vermoedelijk gebruikt voor het bouwen van stellingen. Anderzijds werd eikenhout geleverd, dat volgens de rekeningen gebruikt werd voor kinderbalken, gordingen en grote kepers.⁶⁹ Nog in november 1790 werden er 15650 leien geleverd door J. De Lapaille, meester tegel- en leienlegger. Zij werden door vier van zijn knechten gelegd.⁷⁰ In het begin van het jaar 1791 leverde L. De Smet verscheidene soorten nagels als late nagels, seskens nagels, oortjens nagels en latijzers.⁷¹ Latijzers of lat-spijkers zijn spijkers die gebruikt worden bij bekappingen, om de latten op de kepers te bevestigen.⁷² Wat de exacte betekenis van late, seskens en oortjens nagels is, is niet gekend. Vermoedelijk zijn het benamingen van spijkers met een verschillende afmeting en puntscherpte. De huidige dakconstructie dateert nog van deze bouwperiode. Het is een gordingenkap van vijf spanten, allen voorzien van gesneden telmerken. De leien werden in de jaren '70 van de twintigste eeuw vernieuwd.

⁶⁸ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (september 1790).

⁶⁹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (september en november 1790).

⁷⁰ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (november 1790).

⁷¹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (januari en februari 1791).

⁷² Zie CD-ROM, *Middel Nederlands. Woordenboek en teksten*, Den Haag/Antwerpen, 1998.

Eind november, begin december 1790 werd materiaal geleverd om de goten en de afvoeren te installeren. Er werd getrokken lood geleverd voor de goot en 'soldeer' om deze verschillende loden onderdelen aan elkaar te bevestigen en waterdicht te maken. Daarnaast leverde dezelfde leverancier, Jacobus Dehondt, loodgieter en blikslager in Gent, nog vijftienvijftig wijde blikken buizen voor de regenpijpen en de afvoer van dit regenwater. Alles werd geïnstalleerd door twee knechten die gedurende vier dagen hieraan werkten.⁷³ Eind december leverde dezelfde loodgieter een loden pomp, een koperen kraan en bijhorende buizen voor de aanvoer van water. Alles werd geplaatst door twee knechten die hier gedurende eveneens vier dagen aan werkten.⁷⁴ Het huidige goten- en afvoersysteem dateert van een latere datum.

In de maanden februari en maart 1791 werd vermoedelijk gestart met de inrichting van het interieur van de huidige pastorie. Van de Weghe, meester steenhouwer, leverde rauwe plaaster⁷⁵, Herman Frères en Soeurs leverde kalk⁷⁶ en Philippe De Vlieghe leverde zowel witte als bruine haren.⁷⁷ Deze vier elementen werden gebruikt voor de stucdecoratie van de plafonds. De witte en bruine haren die geleverd werden, waren vermoedelijk koeharen. Koeharen werden al vanaf de zeventiende eeuw doorheen de pleistermortel gemengd. De haren hadden twee voordelen: de pleisterlaag is door deze koeharen gewapend en is daardoor beter bestand tegen krimpscheuren. Daarnaast ontstaat door deze haren een betere hechting tussen de mortel die tussen de pleisterlatten zit en de mortel van het plafond zelf. De kleur van het koehaar voor de eerste laag, de raaplaag, is onbelangrijk aangezien zij nog overdekt wordt door een toplaag. Daarom werd het bruine haar gebruikt voor de raaplaag, terwijl het witte haar gebruikt werd voor de toplaag.⁷⁸

De plafdafwerking die vandaag in de huidige pastorie aanwezig is, is grotendeels nog origineel. Zowel op het gelijkvloers als de eerste verdieping bestaan alle plafonds uit een moer- en kinderbalkconstructie waarbij de moerbalk het plafond telkens in verschillende verdiepte vlakken opdeelt. De vlakken zijn ingevuld met rechthoekig lijstwerk. In sommige ruimtes vertonen de vlakken uitgespaarde hoeken die ingevuld zijn met een decoratief motief. Een goed voorbeeld hiervan is het plafond van de kamer van de onderpastoor op de eerste verdieping. Het plafond is opgebouwd uit moer- en kinderbalken. De moerbalk wordt ondersteund door een decoratieve console in bloemmotief. De vlakken zijn ingevuld met rechthoekig lijstwerk. De hoeken van de binnenste

⁷³ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (november, december 1790).

⁷⁴ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (november, december 1790).

⁷⁵ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (februari en maart 1791).

⁷⁶ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (maart 1791).

⁷⁷ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (maart, april mei, juni, july en september 1791).

⁷⁸ G. EVERAERT, 'Pleister', uit: G. EVERAERT, *Bijzondere technieken conservatie en restauratie interieurfwerking* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 12.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

lijst zijn uitgespaard en ingevuld met een bloemmotief. De plafonduafwerking van de kelder is een gedrukt, bepleisterd tongewelf, voorzien van een geschilderde afwerkingslaag.

In de maanden maart, april, mei en juni 1791 leverde Henrius Spillebaut dakstenen en werkten zijn knechten Joseph Gevraert en Geuille Clavier aan de brug die naar de pastorie leidt, meer bepaald aan het kappen van de dakstenen van de brug. Daarenboven leverden ze een paardeneetbak uit blauwe hardsteen van Soignies.⁷⁹ In juni 1791 leverde dezelfde Spillebaut een trap met zijstukken en afgeronde hoeken uit blauwe hardsteen van Soignies. Die trap dient als overgang van de pastorie naar de achterhof.⁸⁰ In september 1790 werden ook al zes trappen van eenzelfde materiaal met afgeronde, geprofileerde hoeken door dezelfde leverancier aan de pastorie geleverd.⁸¹ Deze trappen dienden vermoedelijk voor de drie treden aan de voordeur en de drie treden gelegen aan de zuidelijke zijgevel. De trappen die in 1791 geleverd werden, dienden zoals de rekening zegt voor de vier treden aan de oostelijke achtergevel. Vandaag zijn aan deze gevel vijf treden zichtbaar. De onderste trede werd in de negentiende eeuw toegevoegd.

In november 1791 leverde dezelfde steenleverancier zeezand voor het slijpen van de vloeren in de pastorie.⁸² Vermoedelijk werd dit zeezand gebruikt om de marmeren tegels van de inkomhal te snijden of te polieren. Vandaag ligt in deze ruimte nog steeds een marmeren vloer. Hij dateert van de negentiende eeuw. Vermoedelijk liggen enkele marmeren tegels, die oorspronkelijk in deze inkomhal lagen, nog ingewerkt in de vloer tussen de huidige en de oude pastorie. Deze marmeren tegels hebben een afmeting van veertig centimeter op veertig centimeter. Er werd zowel zwartkleurige marmer, Noir de Mazy als witte marmer, Carrara marmer, gebruikt. De witte tegels liggen in de vorm van een Grieks kruis, omgeven door de zwarte tegels. Het is niet zeker dat dit het oorspronkelijke patroon van de vloer van de inkomhal is.

De vloeren van de kelder zijn opgebouwd uit gesmoorde Boomse tegels met een afmeting van zestien centimeter op zestien centimeter met een voeg van één centimeter, geplaatst in halftegelverband. De brede voeg doet vermoeden dat deze tegels, vermoedelijk in de negentiende eeuw, werden hervoeqd. Oorspronkelijk waren de voegen van een dergelijke vloer namelijk uiterst dun. Dit kwam door het legproces van dergelijke tegels waarbij de tegel op een mortelbed tegen de voorgaande werd aangedreven. De uitpuilende mortel

⁷⁹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (maart, april, mei, juni en november 1791).

⁸⁰ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (maart, april, mei, juni en november 1791).

⁸¹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (augustus, september, oktober, november en december 1790).

⁸² GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (maart, april, mei, juni en november 1791).

werd direct na de correcte plaatsing weggeschraapt.⁸³ De vloeren van het oorspronkelijke schotelhuis tonen nog de oorspronkelijke vloerafwerking. Beide vloeren zijn gedekt met rood gebakken tegels met een afmeting van dertien en halve centimeter op dertien en halve centimeter, gelegd in halftegelverband met een voeg van één millimeter. De tegels hebben nog hun oorspronkelijke dunne voeg. De overige vloeren van de ruimtes van de pastorie waren afgewerkt met houten planken. Op de gelijkvloerse verdieping zijn de houten planken nog aanwezig onder de recente linoleum. Ook in de kamers op de eerste verdieping zijn de oorspronkelijke planken op verscheidene plaatsen nog behouden. Op de zolderverdieping liggen de grenenhouten plankenvloeren nog vrij. Ze hebben een breedte die schommelt tussen de tweeëntwintig en halve centimeter en vijfentwintig centimeter.

Nog in het jaar 1791 leverde Pieter Vermaere, meester timmerman, vierentwintig deuren. Daarnaast leverde hij ook ‘duymdele’, hout met een dikte van een duim (ongeveer 2,7 cm)⁸⁴, en ‘eensne delen’, hout met een dikte kleiner dan vijf centimeter⁸⁵, met bijhorende nagels.⁸⁶ In diezelfde periode leverde Emanuel Robert, meester slotmaker van Waarschoot, een nachtslot voor de deur van de wijnkelder met bijhorende vijzen.⁸⁷ In de kelder zijn echter geen oorspronkelijke deuren meer aanwezig. Een paar aanwezige duimen, grendelgaten en aanslagen van deuropeningen wijzen nog op de vroegere aanwezigheid van deuren die de kelder in verschillende compartimenten opdeelde.

Op de gelijkvloerse verdieping zijn de meeste deuren nog oorspronkelijk. Zij hebben dezelfde vormgeving: een brede rechthoekige deuropening waarvan het houten deurkozijn aan één zijde verdiept is en voorzien is van verdiepte panelen. De deuropening wordt aan beide zijden omgeven door een licht geprofileerde deuromlijsting in verstek, beschilderd met eikimitatie, wat er op wijst dat ze van grenenhout zijn. De deuropening is ingevuld met een enkele grenenhouten paneel deur. Beide zijden hebben twee panelen gevat in licht geprofileerde lijsten en zijn beschilderd met een eikimitatie. De deuren zijn voorzien van een messing oplegslot met dag- en nachtschoot. De dagschoot beweegt aan beide zijden aan de hand van een ovalen, messing draaiknop. De nachtschoot beweegt door een sleutel die maar in enkele gevallen bewaard is. De deur wordt aan het kozijn opgehangen met twee fitsen. Andere deuren vertonen gelijkaardige elementen, maar hebben negentiende-eeuwse aanpas-

⁸³ G. EVERAERT, ‘Vloer- en wandtegels’, uit: G. EVERAERT, *Bijzondere technieken conservatie en restauratie interieurafwerking* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 9.

⁸⁴ G. EVERAERT, ‘Hout’, uit: G. EVERAERT, *Hersteltechnieken exterieur* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 7.

⁸⁵ L. LIEVEVROUW – COOPMAN, *Gents woordenboek*, Gent, 1950.

⁸⁶ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1791).

⁸⁷ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1791).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

singen zoals: oplegsloten met overval en messing klinken, recentere eik imitatie-schildering, andere profileringen van de deur en de deuroplijstingen enz. Een uitzonderlijke deur op het gelijkvloers is de achterdeur: een brede opgeklampte, houten, enkele draaideur waarvan de steekklampen niet diagonaal, maar horizontaal werden ingebracht. Bovenaan is de deur voorzien van een bovenlicht in twee delen. De volledige deur werd aan de binnenzijde donkerbruin geschilderd. De buitenzijde is wit geschilderd. Op de deur is centraal aan de binnenzijde nog een groot, donkerbruin geschilderd, oplegslot aanwezig. Een recenter slot in messing is ingebracht. Onderaan en bovenaan sluit de deur met twee schuifsloten, eveneens bruin geschilderd. De deur is opgehangen aan twee grote knieren.

Op de eerste verdieping hebben de meeste deuren eenzelfde vormgeving als de oorspronkelijke deuren op het gelijkvloers. Vaak hebben zij aan de zijde van de kamer een later aangebrachte witte schilderlaag.

Op de eerste verdieping bevindt zich eveneens een merkwaardige deur. De deur maakt een afscheiding tussen de traphal, die toegang geeft tot de oorspronkelijke kamers van de pastoor en de onderpastoor, en de gang die toegang geeft tot de kamers van de bisschop en zijn gevolg. De deur is een heel zwaar uitgewerkte, opgeklampte, houten deur uit drie planken, verbonden door twee klampen. Aan de zijde van de traphal vertoont zij een eik imitatie-schildering, aan de zijde van de gang is zij wit geschilderd en voorzien van vele nagels, verdeeld in twee patronen. Bovenaan is het patroon in een diagonaal kruis duidelijk zichtbaar, onderaan is het diagonale kruis omgeven door meerdere andere nagels zodat het patroon verstoord wordt. De deur is opgehangen aan een tweeledig kruisgeheng. Zij dienen eveneens ter versterking van de opgeklampte houten planken. De reden waarom deze deur extra beslaan werd met nagels en zwaar is uitgewerkt, is vermoedelijk omdat deze deur net de afscheiding maakte tussen het bisschoppelijke gedeelte van de pastorie en het pastorale gedeelte. Vermoedelijk werd de deur bij afwezigheid van de bisschop en zijn gevolg volledig gesloten zodat onbevoegde personen deze ruimtes niet konden betreden.

In februari 1792 vervoerde Joannes De Meijer, meester metser van Zwijnaarde, timmerhout voor de pastorie.⁸⁸ In juli van datzelfde jaar leverde Joseph van Ceulebroeck, meester timmerman, planken van kerselarenhout met een dikte van twee en halve duim (ongeveer 6,75 centimeter) en van één duim (ongeveer 2,7 centimeter).⁸⁹ Uit de rekeningen is niet duidelijk waarvoor dit hout gebruikt werd. Kerselarenhout wordt in de bouw voornamelijk gebruikt voor snijwerk, meubels, mesheften en borstelhouten.⁹⁰ In datzelfde jaar werden nog

⁸⁸ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (februari 1792).

⁸⁹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1792).

⁹⁰ G. EVERAERT, 'Hout', uit: G. EVERAERT, *Hersteltechnieken exterieur* (cursus gegeven aan de opleiding Monumenten- en landschapszorg, Hogeschool Antwerpen), academiejaar 2006 – 2007, p. 3

1400 'calseijden', beter gekend als kassei- of straatstenen, door Joannes De Meijer, meester metser van Zwijnaarde, geleverd aan de pastorie.⁹¹ De stenen werden vermoedelijk gebruikt voor de aanleg van een plankier rondom de huidige pastorie en de bedekking van het wegdek van de nieuw aangelegde brug. Deze kasseien werden in de twintigste eeuw vervangen. In 1793 werd door meester steenhouwer, Henrius Spillebaut, 'sosijsche planq nagel' geleverd voor het maken van zes kapitelen.⁹² Met 'sosijsche' wordt, zoals eerder vermeld, blauwe hardsteen uit Ecaussines bedoeld. Wat er onder 'planq nagel' moet worden verstaan, is niet duidelijk. Uit de rekeningen blijkt wel dat deze stenen gebruikt werden voor het maken van zes kapitelen. In de achttiende-eeuwse pastorie werden echter geen kapitelen teruggevonden.

Zoals eerder vermeld, werden niet alle rekeningen van de bouw van deze nieuwe pastorie teruggevonden. In geen enkele rekening wordt een vermelding gemaakt van de trappen en de schouwen in het interieur. De huidige pastorie telt in totaal vier belangrijke trappen, waarvan drie dateren uit deze periode. Een eerste trap maakt een verbinding ter hoogte van het gelijkvloers naar de kelder. Deze steektrap met kwartdraai en een klein bordes in de draai telt in totaal 1+8 treden. De trap is aan beide zijden tussen muurwerk besloten en opgebouwd uit baksteen. De aantreden zijn bedekt met blauwe hardstenen tegels. Het verticale stootbord werd gecementeerd. De hardstenen tegels tonen nog sporen van een frijnslag.

Een tweede trap bevindt zich tussen het gelijkvloers en de eerste verdieping. Deze eikenhouten steektrap met kwartdraai en een klein bordes in de draai telt 13+9 treden. De trap is aan één zijde besloten door muurwerk, de andere zijde is in een boom ingewerkt. De trap wordt aan de linkerzijde afgesloten door een trapleuning, steunend op negenentwintig en half gedraaide balusters tot aan de eerste verdieping die naar boven toe versmallen. De trapleuning heeft een afgeronde handlijst die aan de buitenzijde hol geprofileerd is. Ter hoogte van het bordes werd gebruikt gemaakt van wrongstukken.

Een derde trap maakt een verbinding tussen de eerste verdieping en de zolderverdieping. De eikenhouten steektrap met kwartdraai telt zestien treden. De trap is aan één zijde besloten door muurwerk, de andere zijde is in een boom ingewerkt. De trap wordt aan de linkerzijde afgesloten door een trapleuning, steunend op balusters die naar boven toe versmallen. Ter hoogte van de kwartdraai wordt geen gebruikt gemaakt van wrongstukken, maar wordt de trap onderbroken aan de hand van twee hoofdbalusters. De hoofdbalusters hebben eenzelfde vorm als de gedraaide balusters en zijn bekroond met een bol op een zware balk.

In geen enkele rekening staat een vermelding van de schouwen van de huidige pastorie. De pastorie telt in totaal negen schouwen die echter niet allemaal in deze periode te dateren zijn.

⁹¹ GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1792).

⁹² GENT, RAG, 34/II, nr. 1615 5° (1793).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

De schouw in het voormalige salon is rijkelijk gedecoreerd. De schouwboezem is opgebouwd uit baksteen, werd bepleisterd, is voorzien van stucwerk en is in de twintigste eeuw geel geschilderd. De schouwboezem wordt omrand met lijsten die in een beige kleur geschilderd zijn. Centraal in de lijsten is decoratief stucwerk aangebracht in de vorm van een mandje met daarin een hark, een spade en een gieter omgeven door bloemen, fruit en bloemenslingers, hangend aan een lint dat bovenaan met een strik wordt afgesloten. Dit motief is een typisch Lodewijk XVI-motief. De schouwmantel is gemaakt uit Saint-Anne marmer. De schouw balk wordt centraal versierd met een bloemenmotief vervaardigd uit witte Carrara marmer. Het rechthoekige bloemenmotief is opgebouwd uit een bloementuil met bladeren die worden samengebonden met een lint in een strikvorm. Uiterst links en rechts wordt de schouw balk gedecoreerd met een vierkant dat ingevuld is met een rozet in Carrara marmer. De haardmond is momenteel ingevuld met pleisterwerk.

De schouw in de private ruimte van de pastoor is eveneens rijkelijk gedecoreerd met stucwerk. De schouwboezem is opgebouwd uit baksteen, werd bepleisterd, is voorzien van stucwerk en is recent wit geschilderd. Een kroonlijst, opgebouwd uit twee horizontale banden, bekroont de schouwboezem. Beide banden, waarvan de onderste hoger is dan de bovenste, zijn gedecoreerd met opstaande bladmotieven. De schouwboezem is links en rechts gedecoreerd met twee gecanneleerde pilasters die bekroond worden door een hangend druivenblad. Deze pilasters ondersteunen een horizontale band gedecoreerd met bladwerk. Tussen beide pilasters zijn twee spiraalvormige blad- en bloemranken afgebeeld, onderaan samengebonden met een lint. Het middelpunt van beide spiralen is een kleine bloem, waaruit een kandelaar vertrekt die tot boven de spiraal komt en waarop telkens één vogeltje zit. Beide vogeltjes hebben het kopje gericht naar een centrale bloementuil. Onder de spiraalvormige ranken zijn vermoedelijk twee strohalmen samengebonden met een lint. De schouwmantel is gemaakt uit de Gris St. Edouard marmer van Vodelée in België. De schouw balk wordt centraal versierd met een bladermotief vervaardigd uit witte Carrara marmer. Het rechthoekige bladermotief is opgebouwd uit twee spiraalvormige bladranken die samenkomen in een centraal bladmotief. Links en rechts van dit bladmotief is een verdiept marmeren paneel aangebracht. De uiteinden van de schouw balk zijn gedecoreerd met een vierkant, ingevuld met een rozet in Carrara marmer. De schouw wangen zijn gecanneleerd. De cannelures zijn onderaan ingevuld met Carrara marmer. De haardmond is ingevuld met pleisterwerk.

Een derde schouw bevindt zich in zuidoostelijke ruimte van het gelijkvloers. Deze schouw is eenvoudiger gedecoreerd. De schouwboezem is opgebouwd uit baksteen, werd bepleisterd en is voorzien van stucwerk. Rechthoekige lijstwerk omzoomt de schouwboezem. Centraal op de boezem is decoratief stucwerk aangebracht in de vorm van in een ovaal, opgebouwd uit rietstengels die omwonden zijn met een lint. De rietstengels hangen op aan een lint dat wordt beëindigd in een strik. De schouwboezem is in de twintigste eeuw pastelgroen geschilderd. De schouwmantel is gemaakt uit baksteen die zwart

geschilderd is. De houten schouw balk is eveneens zwart geschilderd. De haardmond is momenteel ingevuld met vermoedelijk bakstenen die bepleisterd werden en pastelgroen geschilderd zijn.

De schouwen in de ruimtes van de eerste verdieping kennen allemaal negentiende-eeuwse aanpassingen. De schouw mantels van al deze schouwen werden in het jaar 1878 vernieuwd en zijn in diverse marmersoorten uitgewerkt. De schouwboezems van de schouwen zijn wel nog van deze bouwperiode en vertonen eveneens typische Lodewijk XVI-elementen zoals rechthoekig lijstwerk en uitspringende hoeken.

6. Het einde van de achttiende eeuw: de scheiding tussen kerk en staat en de gevolgen

Op 1 oktober 1795 werden onze gewesten bij Frankrijk geannexeerd. Net als in Frankrijk werd een scheiding doorgevoerd tussen kerk en staat. De kerk werd uit alle sectoren gebannen, waar zij voorheen grote of volledige inspraak had. Dit hield onder andere in dat een burgerlijke stand werd ingevoerd met de overdracht van de parochieregisters. Liefdadigheidsinstellingen werden omgevormd tot openbare instellingen en kwamen onder toezicht van een lokale overheid. De eredienst mocht enkel gehouden worden binnen de kerkgebouwen en alle uiterlijke symbolen van eredienst moesten uit het straatbeeld verdwijnen. Kerkelijke goederen werden aangeslagen, abdijen en niet-actieve kloosters opgeheven en feodale rechten als de tienden werden afgeschaft. Het decreet van 2 november 1789 hield in dat alle kerkelijke goederen genationaliseerd werden. Dit had tot gevolg dat heel wat pastorieën, pastorale goederen, seminaries enz. openbaar verkocht werden. Enkel de beëdigde pastoors mochten hun pastorie blijven bewonen.⁹³ Deze antiklerikale maatregelen zette ook bij de katholieke bevolking kwaad bloed. De volksoptstanden, beter gekend als de Boerenkrijg, waren hier een uiting van.

Het zou duren tot het Concordaat van 15 juli 1801 vooraleer de godsdiensttroebelen afnamen. Dit Concordaat werd afgesloten tussen paus Pius VII en Napoleon Bonaparte die zich als eerste consul had uitgeroepen. Het Concordaat hield een wederzijdse erkenning in: de paus erkende de Franse Republiek en Napoleon erkende de katholieke godsdienst. Als gevolg hiervan werd de vrijheid van eredienst hersteld en voorzag de Staat in een bezoldiging van de katholieke geestelijkheid in ruil voor de genationaliseerde en verkochte kerkelijke bezittingen tijdens de Franse Revolutie. Frankrijk, waartoe onze gewesten ook behoorden, werd heropgedeeld in bisdommen en decanaten. Bij de decanale hervorming van het bisdom Gent onder bisschop Jan Frans Van De

⁹³ L. PRENEEL, 'Het bisdom Gent van 1795 tot 1801; Antiklerikale maatregelen', in: M. CLOET, *Het bisdom Gent (1559 – 1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, pp. 245 – 250.

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

Velde behoorde Zwijnaarde tot het decanaat Oudenaarde.⁹⁴

Met de wet van 8 april 1802 werden alle niet-vervreemde goederen, waartoe de parochiekerken en de pastorieën behoren, overgedragen aan de gemeenten en ter beschikking gesteld van de kerkelijke overheid. Artikel 72 van deze wet vermeldt dat de pastorieën en hun aanhorende tuinen werden teruggegeven aan de pastoors en kerkelijke dienaars. Wanneer geen pastorie meer aanwezig is, dient het gemeentebestuur de pastoor te voorzien in een woning met tuin:

Art. 72 : 'Les presbytères et les jardins attenants, non aliénés, seront rendus aux curés et aux desservants des succursales. A défaut de ces presbytères les conseils généraux des communes sont autorisés à leur procurer un logement et un jardin'.⁹⁵

Dit hield echter niet in dat de pastoor eigenaar werd van deze pastorie. Artikel 74 van diezelfde wetgeving verhindert namelijk dat personen met een kerkelijke titel of bedienaars van de eredienst eigenaar kunnen worden. De bedienaars van de eredienst hadden de pastorie slechts tijdelijk onder zich, tot de kerkfabriek weer werd opgericht.

Na de uitvaardiging van deze wetten ontstond een grote onduidelijkheid wie nu eigenaar was van deze generationaliseerde pastorieën of presbyteriums. De gemeenten beriepen zich op de wet van 2 november 1789 waardoor alle kerkelijke goederen, waaronder pastorieën, eigendom werden van de gemeente. De kerkfabrieken baseerden zich op de wet van 8 april 1802 waarin de pastorieën terug naar de kerkbedienaars en de kerkfabrieken werden overgedragen. Vandaag bepaalt de wetgeving dat presbyteriums, dit zijn oude pastorieën met bijhorende tuinen die volgens de wet van november 1789 generationaliseerd werden, gemeentelijke goederen zijn en dus eigendom zijn van de gemeente.⁹⁶

7. De negentiende eeuw en de twintigste eeuw

Na de Franse Revolutie was het presbyterium van Zwijnaarde eigendom van de gemeente Zwijnaarde. De kerkfabriek was verantwoordelijk voor het 'dagelijkse onderhoud' ervan. In de archieven van de kerkfabriek van Zwijnaarde zijn rekeningen en verslagen van vergaderingen van de kerkfabriek teruggevonden van zowel de negentiende als de twintigste eeuw. De rekeningen vermelden vaak de naam van de leverancier van bouwmaterialen of van de geleverde arbeid. Zelden vermelden ze waarvoor de geleverde bouwmaterialen dienen of welke arbeid specifiek geleverd werd. De verslagen

⁹⁴ E. LAMBERTS, 'Jan Frans Van De Velde', in: M. CLOET, *Het bisdom Gent (1559 – 1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, pp. 309 – 313.

⁹⁵ Wet 8 april 1802, artikel 72 – met dank aan dhr. Willem Remue voor de verkregen informatie.

⁹⁶ Met dank aan dhr. Willem Remue voor de verkregen informatie.

KATRIJN DEPUYDT

geven dan weer een specifiekere beschrijving van de genomen beslissingen en de uitgevoerde werken. Gezien de grote hoeveelheid vermeldingen met soms een beperkte informatiewaarde worden in de volgende paragrafen de grootste werkzaamheden op een chronologische wijze aangehaald en samen behandeld met het gevonden kaartenmateriaal.

Op de kaart van Ph. Vandermaelen⁹⁷, te dateren in het jaar 1827, en het primitief kadasterplan⁹⁸ van 1835, staat het presbyterium van Zwijnaarde afgebeeld. Binnen een vierkante omwalling liggen twee bouwvolumes. Het grootste en meest noordelijke volume is de huidige pastorie. Het kleinste en meest zuidelijk gelegen volume zijn de resten van de oude pastorie. De noordoostelijke hoek van de omwalling doorsnijdt de dreef naar het kasteel van Zwijnaarde. In het jaar 1842 wordt deze hoek gedeeltelijk opgevuld zodat de dreef een recht toegangspad vormt naar het kasteel en niet meer doorbroken wordt door de omwalling van het presbyterium.⁹⁹ Het resultaat van deze ingreep is duidelijk te zien op zowel de kaart van P.C. Popp¹⁰⁰ als in de Atlas Buurtspoorwegen.¹⁰¹ In het jaar 1842 beschrijft pastoor Van Acker, pastoor in Zwijnaarde vanaf het jaar 1836, het volledige presbyterium in het Stokregister. Na een beschrijving van de site, wordt de kamerindeling van de huidige en de nieuwe functie van de oude pastorie besproken:

‘Van het kerkhof komt men in de pastoreele erve groot in gronde bij na de twee gemeten en bestaende uyt eenen voorhof met den ingang op straete, uyt een pastoreel huys en eenen agterhof. Het pastoreel huys met den agterhof omrinckt van eenen schoonen wal (waer van den overkant ook toebehoord aen de pastorye) is nieuw gebouwen onder mijnheer Anno als dan pastor in 't jaer 1700 negentig, het heeft schoone kelderingen, eenen beneden en twee stagien. Den beneden heeft dry ruyme plaetsen, twee kleyne en eene spacieuze keuke met waschhuys. De eerste stegie heeft vier schoone logeerkamers met vier kleyne. Eyndelyck op de tweede stegie worden er bevonden vyf kleyne kamerkens met eenen gerieflyken zolder. Nevens het nieuw pastoreel huys staet nog een groot deel van het oud, het welk men nu heeft weten te gebruyken voor zondagsschool en congregatie en het overig voor huyselyk gerief’.¹⁰²

⁹⁷ BRUSSEL, N.G.I., *Ph. Vandermaelen, Topografische kaart van België 1846 - 1854* (schaal 1 : 20000 in 250 bladen), kaartblad 7.7.

⁹⁸ GENT, KADASTER, *Primitief kadasterplan*, Gemeente Swynaerde, Sectie B, 2de blad, (1835).

⁹⁹ GENT, KADASTER, nr. 223, (1842), art. 101 (203).

¹⁰⁰ GENT, UGENT KAARTENZAAL, Kaartenarchief, nr. 1492, (1842 – 1879).

¹⁰¹ Zie internet: www.gisoost.be Kaartnummer 294 – D – 007, 1845.

¹⁰² ZWIJNAARDE, AKF, *Stokregister*, (1842).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

De oorspronkelijke ruimte-indeling van de huidige pastorie komt grotendeels overeen met de ruimte-indeling van vandaag, met uitzondering van de keuken. Vandaag bevindt de keuken zich op de plaats waar oorspronkelijk de wasplaats was. Het huidige salon is de oorspronkelijke keuken.

De oude pastorie werd gebruikt als zondagsschool, als vergaderzaal voor de congregatie en als plaats voor huiselijk materiaal. Hiervan zijn nog duidelijke sporen aanwezig, die verwijzen naar de huishoudelijke activiteiten die na 1793 in de oude pastorie plaatsvonden. Rechts van de schouw is er ronde vorm, vermoedelijk opgebouwd uit vuurvaste bakstenen, met daarin een metalen ketel waarin het linnen gekookt werd.¹⁰³ Aan de achterzijde werd een bakstenen verbinding gemaakt met de schouw die er naast ligt. Men stookte dus vuur onder de ketel, waarin het te koken linnen in water zat. De rook van het vuur werd rechtstreeks naar buiten afgevoerd via de schouw. In het jaar 1852 werd J.B. De Backer betaald voor een levering van kalk dat gebruikt werd voor het herstellen van de trap en het plankier van de pastorie.¹⁰⁴ Vermoedelijk gaat het hier om de ingangstrap aan de voorzijde van de pastorie en de kasseien daar rond. In december 1870 werd metsers Livin De Meyer betaald voor het leggen van een houten vloer in de pastorie.¹⁰⁵ In een andere rekening staat vermeld dat een nieuwe houten vloer in de kleine eetkamer in de pastorie werd gelegd.¹⁰⁶ Eén jaar later werden weer nieuwe planken in de pastorie gelegd, zonder vermelding in welke ruimte zij gelegd werden.¹⁰⁷ Op 14 september 1874 wordt ten zuiden, op de voorhof van de pastorie nabij de muur van het kerkhof, de nieuw gebouwde zondagsschool ingehuldigd. De school werd gebouwd in opdracht van baron Theodorus Coppens die alle kosten betaalde.¹⁰⁸ Het is een bakstenen gebouw van één bouwlaag met zadeldak in neoromaanse stijl. Op een gevelsteen staat vermeld: 'Aan den H. Jozeph, Baron Th. Coppens, 1874'.¹⁰⁹ Een maand later kreeg de pastoor de toelating van de kerkefabriek om de marmeren vloer van de gang en de vestibule van de huidige pastorie te vervangen door een nieuwe marmeren vloer.¹¹⁰ In mei 1875 werd

¹⁰³ Dit is niet na te gaan, gezien de huidige afwerking van de volledige kamer met vaste tapijten.

¹⁰⁴ ZWIJNAARDE, AKF, *Ontvangsten en uitgaven (1842 - 1874)* (14 april 1852), fol. 19v.

¹⁰⁵ ZWIJNAARDE, AKF, *Ontvangsten en uitgaven (1842 - 1874)* (8 december 1870), fol. 55r.

¹⁰⁶ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (1870).

¹⁰⁷ ZWIJNAARDE, AKF, *Kerkraad Zwijnaarde. Begroting 1828 - 1882, Rekeningen 1813 - 1881* (1871).

¹⁰⁸ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (1874); ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (september 1874) en GENT, KADASTER, nr. 223, (1875), art. 65 (205).

¹⁰⁹ C. BOGAERT, K. LANCLUS, M. VERBEECK, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* (Deel 4nd Stad Gent Fusiegemeenten), Gent, 1982, p. 407.

¹¹⁰ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 - 1952* (oktober 1874).

de vloer gelegd door dhr. Bataille Van Bazyk.¹¹¹ De vloer is nog steeds aanwezig in de huidige pastorie. Hij is opgebouwd uit overhoeks geplaatste witte Carrara en zwarte Noir de Mazy marmeren vloerstenen. De oude marmeren vloer werd, zoals eerder vermeld, gedeeltelijk verlegd in de ruimte tussen de oude en huidige pastorie.

In april 1878 gaf de kerkraad toestemming om de kelderruimtes van elkaar te scheiden, de zuidelijke kelders te cementeren en een nieuwe ingang tot deze kelders te voorzien langs het achterhuis of schotelhuis.¹¹² De zuidelijke kelderruimtes stonden in de wintermaanden steeds onder water.¹¹³ Om het zuidelijke gedeelte van de kelder toegankelijk te maken werd in het schotelhuis op het gelijkvloers een trap ingebracht. Deze dubbele scheluwetrap van acht treden is aan één zijde besloten door muurwerk, de andere zijde is open. De trap is opgebouwd uit baksteen. De aantrede is gedekt met blauwe hardstenen tegels. De tegels tonen nog sporen van een frijnslag. De onderste aantrede is een recuperatiesteen van een grafzerk. Het verticale stootbord werd gecementeerd. In deze periode werden vermoedelijk ook de vloeren van de kelders, opgebouwd uit blauw/grijs gesmoorde Boomse tegels, opnieuw gevoegd. De rechthoekige deuropening op het gelijkvloers naar de kelder is ook te dateren in deze periode. De deuropening is ingevuld met een enkele grenenhouten paneel deur, opgehangen met twee knieren. Beide zijden van de deur hebben twee panelen. Een twintigste-eeuws schuifslotje sluit de deur.

In diezelfde periode werden door pastoor Zeyp, pastoor in Zwijnaarde sinds 1874, alle planken vloeren van de eerste verdieping, behalve die van twee kleine kamers, uitgebroken, geschaafd en opnieuw geplaatst. Op de plaatsen waar lacunes waren, werden nieuwe planken ingebracht.¹¹⁴ Pastoor Zeyp liet ook vijf nieuwe marmeren schouwenmantels plaatsen.¹¹⁵ Op het gelijkvloers werd één nieuwe mantel geplaatst en op de eerste verdieping vier. De schouwmantel op het gelijkvloers werd geplaatst in de noordoostelijke ruimte en werd gemaakt uit Franse Brèche d'Argentré marmer. De schouwbalk wordt centraal versierd met een rozet vervaardigd uit witte Carrara marmer. Onder de schouwbalk werd een witte marmeren lijst aangebracht. De schouwbalk wordt ondersteund door twee consoles in Carrara marmer die op twee schouwwangen geplaatst werden. Deze consoles zijn opgebouwd uit drie delen. De eerste twee delen zijn gedecoreerd met rechthoekige verdiepte panelen. Het derde, onderste deel, is gedecoreerd met een hartmotief waarbinnen drie uitgetrokken ruitvormige inkervingen zijn aangebracht. De stookvloer is vooraan afgesloten met een marmeren Brèche d'Argentierplaat. De overgang van de schouwmantel naar de muur werd bepleisterd en beschilderd met een imitatie marmerschikking.

¹¹¹ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (mei 1875) en ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae*, (1875).

¹¹² ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (7 april 1878).

¹¹³ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (september 1878).

¹¹⁴ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (november 1878).

¹¹⁵ ZWIJNAARDE, AKF, *Memorailiae eventua parochiae* (november 1878).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

In het jaar 1881 werd de blauwe hardstenen trap aan de achterdeur voorzien van een extra trede om makkelijker naar de achtertuin en de groentetuin te kunnen gaan.¹¹⁶ Vier jaar later, in 1885, werd volgens de mutatieschetsen van het kadaster, aan de noordwestelijke hoek van de huidige pastorie een volume toegevoegd.¹¹⁷ Dit volume stond dwars op de huidige pastorie en liep tot aan de westzijde van de omwalling. Het is echter niet gekend waarvoor dit nieuwe volume gebruikt werd, noch uit welke bouwmaterialen het werd opgebouwd. In de rekeningen van de kerkfabriek van de jaren 1883, 1884 en 1885 werden geen arbeiders betaald voor de plaatsing van dit volume. Alleen in december 1885 werd aan Livinus De Meyer, metser in Zwijnaarde, een som van 41 fr. betaald voor het uitvoeren van kleine herstellingen aan de pastorie.¹¹⁸

In 1886 werden nieuwe dekstenen geplaatst op de muren van de brug over de omwalling.¹¹⁹ De muren brokkelden af door een te hoge vochtigheid. In 1902 werden de kasseien van het brugdek en rond de pastorie opgebroken en werd een plankier uit cementstenen gelegd. De opgebroken kasseien werden voor het grote hekken aan de straatzijde gelegd.¹²⁰ In het jaar 1908 werd aan de zuidelijke muur van de oude pastorie een nieuw volume geplaatst.¹²¹ Dit volume staat dwars op de oude pastorie en komt tot aan de westelijke kant van de omwalling. In de rekeningen en de verslagen van de kerkfabriek werden geen aanwijzingen gevonden die wijzen op de bouw van dit nieuwe volume. In situ is van deze uitbreiding één muur aan de zuidwestelijke hoek van de oude pastorie behouden. Deze muur is opgebouwd uit bakstenen in kruisverband. Op de mutatieschetsen is eveneens te zien dat de ruimte tussen de oude en de huidige pastorie in deze bouwphase overdekt werd. Tot op heden is deze tussenruimte voorzien van een dakbedekking uit kunststof polycarbonaat golfplaten.

In 1910 werd een nieuwe vloer gelegd in de twee keukenruimtes. De grote keukenschouw werd aangepast en de trap, vermoedelijk die aan de zuidelijke zijgevel, werd hersteld.¹²² De vloer werd opgebouwd uit gele en zwarte cementtegels. De zwarte tegels vormen een band met uitgespaarde hoeken rond de ruimte. De haardmond van de grote keukenschouw werd in deze periode ingevuld met vuurvaste bakstenen of klompstenen. De stenen waren vermoedelijk oorspronkelijk de vuurvaste stenen waaruit de komforen opgebouwd waren. Links en rechts in de schouwmantel werden twee kasten ingebracht die worden afgesloten met twee paneeldeurtjes. De paneeldeurtjes zijn beschilderd met een vrij lichte eikimitatie aan deze zijde van de ruimte en de houten geprofileerde schouwbalk. Dit doet vermoeden

¹¹⁶ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (2 januari 1881).

¹¹⁷ GENT, KADASTER, nr. 223 (1885), art. 161 en 162 (204).

¹¹⁸ ZWIJNAARDE, AKF, *Inkomsten en uitgaven 1874 – 1931* (23 december 1885).

¹¹⁹ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (3 oktober 1886).

¹²⁰ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (5 oktober 1902).

¹²¹ GENT, KADASTER, nr. 223 (1908), art. 73 en 74 (203 en 204).

¹²² ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (3 april 1910).

dat al de deuren en de schouwbank een nieuwe beschildering kregen in 1910. In de achterwand van het rechtse kastje zijn nog sporen van een vroegere opening, vermoedelijk de broodoven. In 1911 werden herstellingen uitgevoerd aan de voorgevel van de pastorie.¹²³ In de kerkraad werd onderhandeld over de mogelijke herstellingswijzen. Uiteindelijk werd geopteerd om de voorgevel te herstellen in de oorspronkelijke rode bakstenen als waaruit zij opgebouwd werd.¹²⁴ Het is niet duidelijk welke herstellingswerken werden uitgevoerd.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd beslist de pastorie en de kerk van Zwijnaarde te voorzien van elektrische verlichting indien dit door de gemeente Zwijnaarde zou worden aangelegd.¹²⁵ Hiervoor moest een elektriciteitscabine worden opgericht waarin de nodige machinerie kon worden geplaatst. Er werd een overeenkomst gesloten tussen de kerkfabriek en het gemeentebestuur waarin besloten werd dit gebouw op te richten in de voorhof van de pastorie, meer bepaald in de zuidwestelijke hoek, naast de zondagsschool.¹²⁶ Op de kadastrale mutatieschetsen blijkt dat tussen de straat en het nieuwgebouwde elektriciteitsgebouw nog een langwerpige volume gebouwd is. Dit volume had volgens de kadastrale gegevens een functie als gevangenis.¹²⁷ Het is niet duidelijk wanneer de gevangenis gebouwd werd.

De zondagsschool deed in de periode vóór de Eerste Wereldoorlog niet alleen dienst als zondagsschool, maar eveneens als vergaderruimte van de Congregatie en als vak- en tekenschool.¹²⁸ Volgens een mondelinge getuigenis van Dhr. André Vlerick werden er lessen gegeven door een architect om meestermetser te worden. De mensen kregen een opleiding om zelfstandig plannen te tekenen en te lezen om op basis daarvan een huis te kunnen bouwen.¹²⁹

Tijdens deze oorlog, in het jaar 1916, werd het dak van de oude pastorie herlegd door Alfons Bohijn en Heirbrant, timmerman en ondernemer in Zwijnaarde. Waar nodig werden de pannennlatten vervangen en het dak werd gedekt met honderd dertig rode en twintig blauwe pannen.¹³⁰

In 1917 werd in de vergaderingen van de kerkraad gemeld dat de pastorie schade heeft door de Eerste Wereldoorlog. De herstellingen werden echter uitgesteld omdat er 'ornementen zijn aan te kopen en herstellingen te doen aan kerk en pastorie welke ter oorzaak van den oorlog nog een jaar verschoven worden'.¹³¹ Op het einde van de Eerste Wereldoorlog, in het jaar 1918 werd Zwijnaarde gedurende tien dagen geteisterd door Duitse troepen die het dorp beschoten. Gevolg van deze beschieting was een vernielde kerk, een vernield

¹²³ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (2 april 1911).

¹²⁴ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (2 juli 1911).

¹²⁵ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (2 juli 1916).

¹²⁶ GENT, KADASTER, nr. 223 (1917), art. 39 (205).

¹²⁷ GENT, KADASTER, nr. 223 (1917), art. 39 (205).

¹²⁸ ZWIJNAARDE, AKF, *Liber memorialis 1904 – 1973* (z.d.).

¹²⁹ Mondeling gesprek met dhr. André Vlerick, mei 2007.

¹³⁰ ZWIJNAARDE, AKF, *Ontvangsten en uitgaven* (21 juli 1916).

¹³¹ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (7 januari 1917).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

kasteel en grote schade aan de pastorie, het godshuis en andere woningen in Zwijnaarde:

‘Op ’t einde van den oorlog, vooraleer de gemeente te verlaten, hebben de Duitschen den toren van den kerk doen ontploffen zoodanig dat de kerk onbruikbaar is, en er als vernield en gedurende 10 dagen hebben ’t dorp beschoten het groot en alomgekend kasteel van de edele heer Della Faille in brand geschoten, pastory, klooster, godshuis en al de huizen van ’t dorp en aanpalende hebben groote schade’.¹³²

De rekeningen en de verslagen vermelden echter niet welke schade de pastorie door deze beschietingen heeft opgelopen. In 1919 werd in de verslagen van de kerkraad aangehaald dat de oorlogsschade aan de kerk en aan de pastorie dient hersteld te worden.¹³³ Het duurde tot 1920 vooraleer de herstellingen uitgevoerd werden. In de rekeningen van dat jaar komt een betaling voor van 648 frank en 10 cent¹³⁴ aan A. De Martelaere.¹³⁵

Doordat de kerk zwaar beschadigd was, startten de werken aan de zondags- en tekenschool in december 1918 om er tot na de wederopbouw van de kerk van Zwijnaarde, de eucharistievieringen te laten doorgaan. Een koor en een sacristie werden aan het gebouw toegevoegd door architect Taeye van Gent. Vanaf de eerste zondag van maart 1919 vonden er misvieringen plaats.¹³⁶ Dit gebouw houdt aan deze gebeurtenis nog steeds de bijnaam ‘’t kerksken’ over.¹³⁷ In het jaar 1926 werden ’t kerksken en de nabijgelegen elektriciteitscabine herbestemd tot feestzaal en school.¹³⁸

Er is weinig gekend over de werkzaamheden aan de pastorie in de volgende jaren. In 1928 gebeurden kleine herstellingen aan de kelder¹³⁹ en in 1959 werd R. De Seranno betaald voor de levering van hout en werk aan een bovenkamer in de huidige pastorie.¹⁴⁰ In 1960 werd de pastorie aangesloten op stadsgas¹⁴¹ en in 1961 werd de zolder voorzien van verlichting.¹⁴² Tenslotte werd de zuidwestelijke hoek van de omwalling gedeeltelijk gedempt. Op die manier ont-

¹³² ZWIJNAARDE, AKF, *Verslag over de parochie gedurende den oorlog van 1914 – 1918* (1914 - 1918).

¹³³ ZWIJNAARDE, AKF, *Verslagen van de kerkraad 1871 – 1952* (5 januari 1919).

¹³⁴ Dit bedrag komt overeen met ongeveer 16,06 euro. Dit is voor deze periode een heel groot bedrag te bedenken dat in het jaar 1916 een dagloon van een arbeider 15 frank of 0,02 euro bedroeg.

¹³⁵ ZWIJNAARDE, AKF, *Ontvangsten en uitgaven*, z.n (14 juli 1920).

¹³⁶ ZWIJNAARDE, AKF, *Liber memorialis 1904 - 1973* (1 december 1918).

¹³⁷ Mondeling gesprek met dhr. André Vlerick, mei 2007.

¹³⁸ GENT, KADASTER, nr. 223, (1926), art. 235 en 236 (205c en 205e).

¹³⁹ ZWIJNAARDE, AKF, *Ontvangsten en uitgaven (1901 – 1933)* (5 juli 1928), p. 164.

¹⁴⁰ ZWIJNAARDE, AKF, *Ingediende rekeningen betalingsbevel (1957 – 1961)* (1959).

¹⁴¹ ZWIJNAARDE, AKF, *Ingediende rekeningen betalingsbevel (1957 – 1961)* (1960).

¹⁴² ZWIJNAARDE, AKF, *Ingediende rekeningen betalingsbevel (1957 – 1961)* (1961).

stond een rechtstreekse doorgang van het terrein binnen de omwalling naar de school en feestzaal.¹⁴³ Een topografische kaart van 1966, toont opnieuw een volledig doorlopende omwalling in de zuidwestelijke hoek.¹⁴⁴ In 1969 werd een bouwvergunning goedgekeurd voor het plaatsen van drie garageboxen op het voorhof van de pastorie.¹⁴⁵ De werken waren eind januari 1970 beëindigd. De boxen werden geplaatst aan de noordzijde van het voorhof, waar oorspronkelijk een sanitair blok stond.¹⁴⁶ In daaropvolgende jaren werd een vierde garage ten oosten van de drie bestaande boxen gebouwd door de toenmalige pastoor, zonder een geldige bouwvergunning. De vierde garage werd in 1988 geregulariseerd. In 1970 werd een centrale verwarming in de huidige pastorie geïnstalleerd. Er werd een ondergronds reservoir met een inhoud van ongeveer zeventuizend liter geleverd en aangekoppeld door het bedrijf Vandenberg uit Gent. In datzelfde jaar werd de pastorie voorzien van sanitaire installaties. Een volledig nieuwe badkamer werd op de eerste verdieping geplaatst. Daarvoor bevond de badkamer op zolderniveau.¹⁴⁷ In 1979 werd een toilet-ruimte voorzien in de oude pastorie.¹⁴⁸

Volgens de mutatieschetsen van 1982 werd de omwalling in de zuidwestelijke hoek terug volledig opengemaakt, hoewel een topografische kaart van 1966 dit reeds aantoonde. Nog opvallend aan deze mutatieschets is de afwezigheid van de twee dwarse volumes, aangebouwd in 1885 en 1908. Ook kreeg de vroegere gevangenis een nieuwe functie als onderdeel van het cultureel centrum dat zich in de oorspronkelijke zondagsschool bevond. De vroegere elektriciteitscabine werd opbergplaats.¹⁴⁹

8. Besluit

Aan de hand van de gevoerde literatuurstudie, het iconografische, cartografische en archivalische onderzoek en het onderzoek in situ werd de bouwgeschiedenis van beide pastoriewoningen van de Sint-Niklaasparochie in Zwijnaarde gereconstrueerd. De oude pastorie is een goed voorbeeld van een gelaagd gebouw. De huidige pastorie daarentegen is eerder een voorbeeld van een vrij gaaf bewaard gebouw. Beide pastorieën tonen aan in welke rijk gedecoreerde woningen een pastoor van een plattelandsdorp als Zwijnaarde woonde. Dit maakt dat beide gebouwen een grote historische en kunsthistorische waarde bezitten. Beide pastorieën hebben daarbij een belangrijke sociaal-

¹⁴³ GENT, KADASTER, nr. 223 (1961), art. 909, 910 en 911 (203, 204 en 205).

¹⁴⁴ GENT, UGENT, Kaartenarchief, nr. 1588 (1966).

¹⁴⁵ ZWIJNAARDE, T.D., nr. 20052816 (1969).

¹⁴⁶ ZWIJNAARDE, T.D., nr. 20052816 (1969).

¹⁴⁷ ZWIJNAARDE, T.D., nr. 861/3.2 (dd. 1968 – 1970).

¹⁴⁸ ZWIJNAARDE, AKF, *Ingediende rekeningen. Betalingsbevel*, z.n. (27 maart 1979).

¹⁴⁹ GENT, KADASTER, nr. 223 (1982), art. 238, 239, 240, 241 en 242 (203, 204 en 205).

PASTORIEWONINGEN IN ZWIJNAARDE

culturele waarde als herkenningspunt in de dorpsstructuur van Zwijnaarde. De belangrijkste voorwaarden voor herbestemming van deze site zijn dan ook het behoud van het woonkarakter, van de eenheid van de site, van de belangrijke interieurelementen en specifiek voor de oude pastorie, van de gelaagdheid.